

AN EARLY GREEK REPRESENTATION OF THE THESSALIAN CENTAUROMACHY

თესალიური კენტავრომაქიის ერთი ადრეული ბერძნული გამოსახულება¹

Nikoloz Shamugia

Invited lecturer at the University of Georgia, Tbilisi

ORCID: 0000-0001-5988-0071

n.shamugia@ug.edu.ge

Abstract

The article deals with a bronze relief from Olympia dating back to the third quarter of the seventh century BC. The scene on it depicts two Centaurs battling against Caeneus. The composition of the relief scene is symmetrical. The main thematic detail of the depiction, which has aroused great controversy, is that Caeneus fights the Centaurs with a pair of swords, one in each hand. On every other Greek representation of the legend, Caeneus fights the horse-men either with only one offensive weapon (a spear or a blade) or with a threatening weapon plus a defensive one (a shield), but he is never shown accoutered with two offensive weapons.

The most significant feature of the bronze relief from Olympia is not simply the double-sword motif, but the distinctive Orientalizing style in its entirety, of which the double-sword motif forms only a part. The Orientalizing style of the depiction is perceptible in its symmetrical, proportionate, balanced, and static composition with a central figure and a pair of aggressors, one on each side, which certainly is a direct adaptation of two Near Eastern three-figure combat schemes: “a hero grasping and dominating a pair of animals” and “two beating a powerful enemy.” The distance in time and space between the bronze relief from Olympia and the Syro-Hittite artifacts revealing affinities with it can be filled in by the contacts and the cultural exchanges which continued after the Dark Ages in ever-increasing volume.

Keywords: Thessalian centauromachy, bronze relief from Olympia, Caeneus, two sword motif, Neo-Hittite artistic motifs

ნიკოლოზ შამუგია

მოწვეული ლექტორი, საქართველოს უნივერსიტეტი, თბილისი

ORCID: 0000-0001-5988-0071

n.shamugia@ug.edu.ge

აბსტრაქტი

სტატია ეხება საბერძნეთის ქალაქ ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფს, რომელიც ძვ. წ. მე-7 საუკუნის მესამე მეოთხედით თარიღდება. რელიეფზე გამოსახულია, თუ როგორ ებრძვის ორი კენტავრი უწყველად ლაპით გმირ კაინევს. კომპოზიცია სიმეტრიულია. მთავარი დეტალი, რომელმაც შეხედულებათა სხვადასხვაობა გამოიწვია, არის ის, რომ კაინევსი იბრძვის ორი ხმლით. ამავე სიუჟეტის ამსახველ ყველა სხვა

¹ სტატია პირველად გამოქვეყნდა ინგლისურ ენაზე 2017 წელს ჟურნალ „Harvard Studies in Classical Philology“-ის 109-ე ნომერში (გვ. 31 – 61). წინამდებარე ქართული სტატია ოდნავ უფრო განვრცობილია.

ძველბერძნულ გამოსახულებაზე კი იგი ცალ ხელში ხმლით ან შუბით არის შეიარაღებული, მეორე ხელში კი ხშირად ფარი უჭირავს. კაინევის ორი ხმლით არცერთ სხვა ძველბერძნულ გამოსახულებაზე არ არის წარმოდგენილი. წინამდებარე გამოსახულების ორი ხმლის მოტივში ზოგნი ხედავენ ხელოვანის სურვილს, ლაპითი გმირი მნახველისათვის ἀμφιδέξιος-ად წარმოედგინა, ზოგს კი მიაჩნია, რომ ხელოვანმა მის უწყველადობას გაუსვა ხაზი და ფარით არ გამოსახა იგი, რადგან, როგორც უწყველადს, თავდაცვითი იარაღი არ სჭირდებოდა.

თუმცა ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოსახულებაში არის არა უბრალოდ ორი ხმლის მოტივი, არამედ მისი ორიენტალიზებული სტილი, ორი ხმლის მოტივი კი ამ სტილის მხოლოდ ერთ-ერთ დეტალს წარმოადგენს. ორიენტალიზებული სტილი გამოსახულების სტატიკურ, პროპორციულ და სიმეტრიულ კომპოზიციაში ვლინდება, სადაც ცენტრალურ ფიგურას აქეთ-იქიდან ორი მოწინააღმდეგე ებრძვის. ბრინჯაოს რელიეფის შემოქმედი, ჩანს, ორ ახლოაღმოსავლურ მხატვრულ მოტივს სესხულობს: „გმირი სძლევს ორ მოწინააღმდეგეს“ და „ორი ამარცხებს ძლიერ მოწინააღმდეგეს“. პარალელების დაძებნა ხერხდება ახალხეთურ ხელოვნებაში. აღნიშნული ორი ძველბერძნული მხატვრული მოტივი ბერძნული „ბნელი წლებიდან“ მოყოლებული თანდათან ვრცელდებოდა ელინურენოვან სამყაროში, რასაც მოწმობს სხვადასხვა ნიმუშები კრეტიდან, იონიიდან და ცენტრალური თუ სამხრეთკონტინენტური საბერძნეთიდან.

საკვანძო სიტყვები: თესალიური კენტავრომაქია, ბრინჯაოს რელიეფი ოლიმპიიდან, კაინევის, ორი ხმლის მოტივი, ახალხეთური მხატვრული მოტივები

შესავალი

თესალიელ კენტავრთა შესახებ არსებული ძველბერძნული მითი მოგვითხრობს ამ არსებათა ბრძოლის შესახებ ლაპითების, თესალიელი ხალხის, წინააღმდეგ. მითის თანახმად, თესალიური კენტავრომაქიის სახელით ცნობილი ეს დაპირისპირება მაგნესიაში, პელიონის მთის მახლობლად მოხდა, სადაც ცხენკაცები ცხოვრობდნენ. სხვადასხვა პერიოდისა და ჟანრის ბერძნულ-რომაული წყაროები ხან ნაწილობრივ, ხან კი სრულად გვიყვებიან თესალიურ კენტავრომაქიას. ლიტერატურულ წყაროებზე დაყრდნობით, მთავარი ხაზი მითისა – რომლის გარკვეული დეტალებიც, შესაძლოა, ამა თუ იმ მწერლისა თუ მხატვრის ინოვაციას წარმოადგენდეს – შემდეგია: პოსეიდონი შეერთო კაინისს, ლამაზ ლაპით გოგონას, შემდეგ კი იგი კაცად, კაინევიად, გადააქცია, გასაოცარი ძალ-ღონე მიანიჭა და უწყველად გახადა.² კაინევიამ ლაპითთა მეფედ გამოაცხადა თავი³ და მეტისმეტად ამპარტავნულად დაიწყო მოქცევა ღმერთთა წინაშე. მან შუბი ჩაასო მიწაში, ამ შუბს მსხვერპლს სწირავდა, თითქოს იგი ღმერთი ყოფილიყო,

² იხ. Acusilaus of Argos (*FGrHist* 2 F 22 = ფრ. 22 [Fowler]), ვინც მთავარი წყარო უნდა იყოს კაინევის მითისა (შდრ. Grenfell and Hunt 1919: 142, ad 56 და Kakridis 1947: 77-80). მოგვიანო პერიოდის ავტორები აღნიშნავენ, რომ პოსეიდონმა კაცად გადაქცევით სურვილი აუსრულა კაინისს.

³ იხ., მაგალითად, Acusilaus, *FGrHist* 2 F 22 = Acusilaus Argeus, ფრ. 22 (Fowler) (*POxy.* XIII, 1611, სტრიქონები 69-70). ნიშანდობლივია, რომ კაინევისს ლაპითთა მეფედ გახდომას ყველა ავტორი არ ახსენებს.

და ხალხს ავალებდა, მსგავსადვე მოქცეულიყო. განრისხებულმა ზევსმა მისი დასჯა გადაწყვიტა: უწყვლადი გმირის თანამემამულე პირითოსმა⁴ ჰიპოდამიაზე (ან დეიდამიაზე)⁵ იქორწინა; ქორწილში მეზობლად მცხოვრები კენტავრები და, როგორც ძირითადად პოსტარქაული წყაროები გვამცნობენ, ათენელი მეგობარი თესევსიც დაპატიჟა. საქორწილო ღვინის დროს ცხენკაცები დათვრნენ და პატარძლისა და ლაპითი გოგონების მოტაცება დააპირეს, რასაც მოჰყვა გააფთრებული ბრძოლა მათსა და ლაპითებს შორის. პირითოსმა და მისმა თანამემამულეებმა დაამარცხეს კენტავრები და პელიონიდან განდევნეს.⁶ თუმცა ბრძოლის დროს ცხენკაცებმა ხეებითა და ლოდებით, თავიანთი ჩვეული იარაღებით, მიწაში ჩაფლეს უწყვლადი ლაპითი კაინევსი.⁷

⁴ პოსტკლასიკურ წყაროთა უმეტესობის მიხედვით, ლაპითთა მეფე იყო პირითოსი. იხ., მაგალითად, Strabo, 7. ფრაგმენტები 14, 16.

⁵ პატარძლის სახელი არის ჰიპოდამია ჰომეროსთან (*Il.* 2. 742), დიოდოროს სიცილიელთან (Diodorus of Sicily, 4. 70. 3) *et al.* პლუტარქოსი (*Theseus*, 30. 3) ციტირებს ჰეროდოროს ჰერაკლელს (Herodorus of Heraclea, *FGrHist* 31 F 27) და მას დეიდამეიად მოიხსენიებს.

⁶ აღსანიშნავია, რომ არსებობს განსხვავებული ვერსიაც, რომლის მიხედვითაც, დაპირისპირებაში კენტავრებმა გაიმარჯვეს და თესალიიდან გააძევეს ლაპითები (Diodorus of Sicily, 4. 70. 4).

⁷ კაინევსის ჩიტად გადაქცევა სიკვდილის შემდეგ არ დასტურდება ადრეულ ბერძნულ წყაროებში და სავარაუდოდ ოვიდიუსისეულ ინოვაციას წარმოადგენს (Ovid, *Metamorphoses*, 12. 524-531. იხ. აგრეთვე schol. Plato, *Leges*, 12. 944 d: ὑπὸ δὲ τῶν ἀπορνεῖσθαι λέγεται. შდრ. Forbes Irving 1990: 116 და განსაკუთრებით Ziogas 2013: 201, შენ. 67). შდრ. Austin 1977: 161, ad 448. მითის პირველი ნაწილისათვის, რომელიც კაინევსს ეხება, იხ. Hesiod, ფრ. 87 (Merkelbach-West); Acusilaus, *FGrHist* 2 F 22 (*POxy.* XIII, 1611, 38-97); Pindar, *Threnoi* ფრ. 57 (Cannatà Fera) = ფრ. 167 (Snell-Maehler); Apollonius of Rhodes, *Argonautica*, 1. 57-64, და schol. to 57; Agatharchides of Cnidus, *De mari Erythraeo*, 7. 39-43; schol. Homer, *Il.* 1. 264; Apollodorus, *Epitome*, 1. 22; Virgil, *Aeneid*, 6. 448-449. და სერვიუსის შესაბამისი კომენტარი; Ovid, *Metamorphoses*, 12. 169-209, 459-535; Hyginus, *Fabulae*, 14. 4; Plutarch, *Stoicos absurdiora poetis dicere*, 1 (*Moralia*, 1057 C-D) და *De profectibus in virtute* 1 (*Moralia*, 75 E); Lucian of Samosata, *Gallus*, 19, and *De saltatione*, 57; Antoninus Liberalis, *Metamorphoses*, 17; *Argonautica Orphica*, 170-174; schol. Plato, *Leges*, 12. 944 d; Eustathius of Thessalonica, *Commentarii ad Homeri Iliadem pertinentes*, 101. 10-19. კაინევსის მითის დეტალური რეკონსტრუქციისა და მისი ლიტერატურული წყაროებისათვის, იხ. Seeliger in *ALGRM* 2 (1894), s.v. *Kaineus*: cols. 894-897; Heckenbach in *RE*, First Series, 10 (1918-1919), s.v. *Kaineus*: cols. 1504-1505; Robert 1920-1926: 8-12; Delcourt 1953: 129-150; Cannatà Fera 1990: 157-159; Forbes Irving 1990: 155-162; *LIMC* 5 (1990), s.v. *Kaineus* (Erich Laufer): 884-885; Gantz 1996: 280-281; Decourt 1998: 1-41; D'Angour 2011: 74-84; Fowler 2013: II, 159-162. მითის მეორე ნაწილის შესახებ, რომელიც პირითოსის ქორწილსა და დაპირისპირებას გადმოგვცემს, იხ. Homer, *Il.* 1. 260-268, 2. 740-744, *Odyssey*, 21. 295-304; pseudo-Hesiod, *Scutum*, 178-190; Pindar, ფრ. 166 (Snell-Maehler); schol. Pindar, *Pythian* 2. 85 c; Apollodorus, *Epitome*, 1. 21; Diodorus of Sicily, 4. 70. 3. იხ. ასევე Roscher in *ALGRM* 2 (1894-1897), s.v. *Kentauren, I^a) Kampf mit den Lapithen*: cols. 1035-1040; Bethe in *RE*, First Series, 11 (1921-1922), s.v. *Kentauren*, § 3: cols. 175-176; von Geisau in *KIPauly* 3 (1969), s.v. *Kentauroi*: cols. 183-184; *LIMC* 8 (1997), s.v. *Kentauroi et Kentaurides* (Maria Leventopoulou): 671-672; Ley in *DNP* 6 (1999), s.v. *Kentauren*: cols. 413-415.

მეთოდი

თესალიური კენტავრომაქიის იმ ანტიკურ გამოსახულებათა კომპოზიციის შედარებითი ანალიზი, რომლებიც წინარეკლასიკურ პერიოდს განეკუთვნება (ძვ. წ. 900 – 480 წწ.), ცხადყოფს წინამდებარე სტატიაში განხილული არტეფაქტის განსაკუთრებულობას. მის მხატვრულ თავისებურებათა სწორი ინტერპრეტაცია ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით ხერხდება.

მსჯელობა, შედეგები

თესალიური კენტავრომაქიის გამოსახულებები კაინევსის მონაწილეობით გეომეტრიული პერიოდიდან არ არსებობს. მითის ამსახველი ვიზუალური მასალა მხოლოდ ორიენტალიზაციის პერიოდიდან დასტურდება. ბრძოლის ამსახველი სულ ოცდარვა არტეფაქტი შემოგვრჩა პრეკლასიკური ხანის ვიზუალური მემკვიდრეობიდან.⁸ ეს ფაქტი, თუკი ძველი ბერძნული ხელოვნების ყველა ეპოქიდან ჩვენამდე მოღწეულ კენტავრების კაინევსთან და დანარჩენ ლაპითებთან ბრძოლის გამოსახულებათა მთლიან რაოდენობას გავითვალისწინებთ, მიუთითებს ამ თემატიკით მხატვართა თუ მოქანდაკეთა დაინტერესებაზე ძირითადად ორიენტალიზაციისა და არქაულ პერიოდებში. სიუჟეტი განსაკუთრებით ვაზმწერთათვის აღმოჩნდა მიმზიდველი.⁹ ადრეული ბერძნული გამოსახულებები წარმოგვიდგენს კაინევსის მითის მხოლოდ ფინალს, ცხენკაცების დაპირისპირებას უწყველადი გმირის წინააღმდეგ. შესავალში ნახსენები ყველა დანარჩენი მომენტი მითისა უგულებელყოფილია. მაგალითად, სახვით ხელოვნებაში ოდნავი მინიშნებაც კი არაა იმაზე, რომ კაინევსმა ღმერთები განარისხა საკუთარი შუბის თაყვანისცემით, ან იმაზე, რომ თავდაპირველად გოგო იყო. ჩანს, შემოქმედთათვის ლაპითების მეფის ფიგურას მნიშვნელობასა და აქტუალობას კენტავრთა სახე ანიჭებდა.¹⁰

მითიური ცხენკაცების უწყველად ლაპით გმირთან დაპირისპირების ამსახველი უადრესი გამოსახულება დასტურდება 1937 წელს ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფზე (სურ. 1).¹¹ ადრეული ბერძნული სახვითი ხელოვნების ეს გამორჩეული

⁸ უნდა აღინიშნოს, რომ ორადორი კრიტერიუმი, რომელთა მეშვეობითაც მეომრის კაინევსად იდენტიფიცირება ხერხდება ანტიკურ გამოსახულებაზე, არის ის, რომ მეზრდოლი ან მიწაში გარკვეულ დონემდე ჩაფლული უნდა იყოს ნაჩვენები ან მის ფიგურას მაიდენტიფიცირებელი წარწერა უნდა ახლდეს (შდრ. Loeschcke 1890: 252, ნომერი IX; Адамовъ 1904: 1; Padgett 2003: 15, შენ. 78; Muth 2008: 729, შენ. 35, 465, შენ. 112 და 113). პირველი კრიტერიუმი სრულად არ იქნა დაცული ერის ლაუფერის მიერ (იხ. LIMC 5 (1990), s.v. *Kaineus* [Erich Laufer]), რის გამოც მის მიერ შემოთავაზებული სიიდან არ ვითვალისწინებთ იმ გამოსახულებებს, რომლებიც ნახსენები ორი კრიტერიუმიდან ვერცერთს ვერ აკმაყოფილებს.

⁹ შდრ. Aston 2011: 39.

¹⁰ შდრ. Bremmer 2015: 279.

¹¹ ოლიმპია, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი BE 11a. იხ. Hampe and Jantzen 1937: 85-86, სურ. 28; Hampe 1939: 39-44, სურ. 26-27; Beazley 1939: 7-8, სურ. 6; Schuchhardt 1940: 76-78, სურ. 55; Langlotz 1942: 166-167, სურ. 17; Schefold 1946: 90; Kunze 1948: 17-18, სურ. 36; Richter 1949: 60, სურ. 89; Matz 1950: 497, სურ. 283b; Neutsch 1952: 13; Wegner 1955: 71-72, სურ. 57; Schauenburg in *EAA* 2 (1959), s.v. *Centauri*: 469, სურ. 651; Scheibler 1960: 56-57; Schauenburg 1962: 754, 759; Schefold 1964: 38, ილუსტრაცია 27c; Boardman 1967: 87, სურ.

ნიმუში ძვ. წ. მეშვიდე საუკუნის მესამე მეოთხედით თარიღდება.¹² მას აქვს რამდენიმე ნახვრეტი, რაც გვაფიქრებინებს რომ იგი გარსაკრავი იყო და ხის ნივთს ამკობდა.¹³ რელიეფზე გამოსახულია ორი კენტავრის ბრძოლა კაინევსის წინააღმდეგ ზეთის ხეების კორომში. ხელოვანი ცდილობს, შექმნას ატმოსფერული პერსპექტივის ეფექტი, რასაც აღწევს ფიგურათა გამოსახვით წყვილი ზეთისხილისა და დამატებით ორი სხვა მცენარის ფონზე.¹⁴ ხეების მხოლოდ ზედა ნაწილი ჩანს. გარემო მიგვანიშნებს, რომ დაპირისპირება ხდება არა საქორწილო ნადიმზე, არამედ მოშორებით, გარეთ, ტყეში. ამ დეტალმა დასაბამი მისცა პრეკლასიკური ეპოქის შემოქმედთა არჩევანს, ყოველთვის ტყეში, ცხენკაცებისათვის უფრო მახლობელ გარემოში გამოესახათ ბრძოლა. ნახატები, რომლებზეც კენტავრომაქია პირითოოსის საქორწილო ნადიმზე, დახურულ სივრცეშია ნაჩვენები, მხოლოდ კლასიკური პერიოდიდან დასტურდება.¹⁵ პოსტარქაული ხანის მითოგრაფოსები ჰყვებიან, თუ როგორ გაიქცნენ ცხენკაცები, როგორ დაედევნენ მათ ლაპითები და როგორ გაიმართა ბრძოლა პირითოოსის სახლიდან შორს. მითის ამგვარი აღწერის არსებობის მიუხედავად, მისი პირდაპირ დაკავშირება წინამდებარე რელიეფთან ოდნავ ნაძალადევი იქნება, რადგან ხელოვანი კენტავრებს გაქცეულებად არ წარმოგვიდგენს. არ ჩანს, რომ ხელოვანს სურდა, გაჰყოლოდა მითის რომელსამე კონკრეტულ ლიტერატურულ აღწერას, გამოესახა ამ აღწერის რომელიმე კონკრეტული ეპიზოდი. იგი გვთავაზობს ცხენკაცთა კაინევსთან დაპირისპირების საკუთარ განზოგადებულ ინტერპრეტაციას. ხეები ოსტატისეული ჩანაფიქრით ჩანს გამოსახული და არა იმის შესახსენებლად, რომ კენტავრებს შეეშინდათ და საქორწილო ნადიმიდან

48; Rolley 1967: 20, ნომერი 196, სურ. 196; Fittschen 1969: 118, SB 21; Γαλοῦρη 1972: 130, ილუსტრაცია 60; Bianchi Bandinelli and Paribeni 1976: ნომერი 263; Schiffler 1976: 100, 289 (O-S 6); Hampe and Simon 1980: 80, 111-112, ნომრები 115, 171; Herrmann and Mallwitz 1980: 77-78, ნომერი 42, ილუსტრაცია 42; Martin 1984: ქვედა გამოსახულება 73-ე გვერდზე; Boardman in *CAH, plates to volume 3*, new edition (1984): 268-269, ილუსტრაცია 352; Brize 1985: 76-78, OL 2, ილუსტრაცია 24, სურ. 2; Schmidt-Dounas 1985: 9; Laufer 1985 (a): 3-5, 38, M 1, ილუსტრაცია 1, სურ. 1; Laufer 1985 (b): 173-177; Currey, Sweeney, and Tzedakis 1987: 102, ნომერი 25; *LIMC* 5 (1990), s.v. *Kaineus* (Erich Laufer): 888, ნომერი 61, ილუსტრაცია 573; Gantz 1996: 280-281; Padgett 2003: 15, შენ. 77; Bremmer 2015: 279, სურ. 1.

¹² შდრ. Hampe 1939: 41; Beazley 1939: 7; Kunze 1948: 18; Robertson 1952: 100; Schefold 1964: 38, ილუსტრაცია 27c; Robertson 1965: 316; Kübler 1970: 252; Marinatos 1971: 54, ილუსტრაცია 7; Hampe and Simon 1980: 80, ნომრები 115, 171; Laufer 1985 (a): 5; Currey, Sweeney, and Tzedakis 1987: 102, ნომერი 25; *LIMC* 5 (1990), s.v. *Kaineus* (Erich Laufer): 888, ნომერი 61. Boardman, Brize და Ahlberg-Cornell ამჯობინებენ მოგვიანო თარიღს, დაახლოებით ძვ. წ. 625 – 600 წლებს (იხ. Boardman 1967: 87, სურ. 48; Brize 1985: 83; Ahlberg-Cornell 1992: 128, ნომერი 145), ხოლო Bianchi Bandinelli and Paribeni 1976: ნომერი 263 და Schiffler 1976: 100 (O-S 6) რელიეფს ძვ. წ. მეექვსე საუკუნის პირველი მეოთხედით ათარიღებენ.

¹³ შდრ. Schuchhardt 1940: 76; Hampe and Simon 1980: 111, ნომერი 115, 171; Boardman in *CAH, plates to volume 3*, new edition (1984): 268, ილუსტრაცია 352.

¹⁴ გულდასმითი დაკვირვებით ცხადი ხდება, რომ ზეთის ხეები ცხენთა გავიდან კი არ იზრდება, როგორც სიმონი ფიქრობს (Hampe and Simon 1980: 80, ნომრები 115, 171), არამედ ფონს წარმოადგენს.

¹⁵ უადრესი გამოსახულება, რომელიც თესალიურ კენტავრომაქიას საქორწილო ნადიმზე მომხდარ მოვლენად წარმოგვიდგენდა, ფლორენციაში დაცულ ძვ. წ. 450 – 440 წლების ლარნაკზე იყო გამოსახული (Beazley 1963: 541, ნომერი 1 [Florence 3997]). ლარნაკი დღეს დაკარგულია. შდრ. Barron 1972: 25-26.

მშობლიური მთებისა და ტყეებისაკენ გაიქცნენ, სადაც ლაპითი გმირი დაეწია მათ. ზურგისა და გავის ზემოთ გამოსახული ხეები სიმბოლოა ბუნებრივი იარაღებით მეზრძოლი ცხენკაცების ველური სამყოფლოსი.¹⁶ ისინი არ ჰგვანან შემინებულებსა და გაქვეულებს. პირიქით, ხელოვანს მათი ძლიერებისა და თავდაჯერებულობის წარმოჩენა სურს:¹⁷ ამაყად თავაწეული კენტავრები ორი მხრიდან უტევენ უწყვლად ლაპითს, ისეთი იერი აქვთ, თითქოს ამ გარემოს ბატონ-პატრონი იყვნენ. მარცხენა ცხენკაცი ქედმალურად დასცქერის ზემოდან თავის მოწინააღმდეგეს, მტკიცედ ჩაუბლუჯავს მისი მუზარადი და ამხანაგის დარად გაბედულად უტევს მას ძირფესვიანად ამოგლეჯილი ზეთისხილით.

კომპოზიცია სიმეტრიულია. ცენტრალური პროტაგონისტის აქეთ-იქიდან გამოსახული კენტავრთა ფიგურები მცირე გამონაკლისის გარდა თითქმის ერთიმეორის ასლია. იდენტურია ცხენკაცთა ფეხების მოძრაობები. იარაღებად გამოყენებული ზეთისხილების კენწეროები ერთნაირად ეფარება მათ უკანა ფეხებს.¹⁸

ხელოვანი გამოკვეთს განსხვავებას დაპირისპირებულ მხარეებს შორის.¹⁹ ცხენკაცები ველურ არსებებად არიან წარმოდგენილი. მათი ადამიანური ნაწილი სრულიად შიშველია. წინწკლები მათ სხეულზე ველურობის ეფექტის გამძაფრებას ემსახურება. ისინი მინიშნებაა კენტავრთა თმიანობაზე, რაც ჯერ კიდევ „ილიადაში“ არის აღნიშნული.²⁰ ეს უჩვეულო არჩევანია. შემდგომი ხელოვანი იმავე შთაბეჭდილების შესაქმნელად ცხენკაცებს აწეწილი გრძელი თმებით გამოსახავდნენ. მათგან განსხვავებით წინამდებარე რელიეფის შემქმნელი კენტავრებს მოწესრიგებული, დავარცხნილი თმა-წვერით წარმოგვიდგენს. ორივე ცხენკაცს ამკობს ვიწრო თავსაკრავი. მათი გარეგნობა კონტრასტს ქმნის კაინევის ჩაცმულობასთან, ვინც თავიდან ბოლომდე შეიარაღებულია: გმირს აცვია ბექთარი მოკლესახელოებიანი და მჭიდროდ მომდგარი ქიტონის ზემოთ, ახურავს კორინთული მუზარადი და უკეთია წვივსაკრავები. საგულისხმოა, რომ ცხენკაცები გრძელი წვერით, ხოლო ლაპითი უწვეროდ არის გამოსახული. კონტრასტს ამძაფრებს ცხენკაცთა ადამიანური ნაწილის მსხვილი, მასიური ტანი და გმირის გაცილებით წვრილი ტორსი.²¹ მსგავსი მასიური ტორსით ძირითადად მოჭიდავეები და მოკრივეები გამოისახებოდნენ ორიენტალიზაციისა და არქაული პერიოდების ბერძნულ სახვით ხელოვნებაში.²² ამ განსხვავებებთან ერთად სამ ფიგურას შორის სტილისტური მსგავსებაც შეინიშნება: გრძელი, მხრებს უკან გადაგდებული კულული, ფართო თვალები, დიდი ცხვირი და მსხვილი ტუჩები.

გამოსახულების უმთავრეს თემატურ დეტალს, რომელმაც აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია, წარმოადგენს ის, რომ კაინევის ორი ხმლით ებრძვის კენტავრებს. გმირს ორსავე ხელში უკავია ორლესული ხმალი (ξίφος) და იმდენად ძლიერად ასობს მათ მოწინააღმდეგეებს, რომ წვერი ჭრილობის მეორე მხარეს მოჩანს. ყველა სხვა ბერძნულ გამოსახულებაზე ლაპითთა მეფე ცხენკაცებს ებრძვის ერთი თავდასხმითი იარაღით (ხმალი, შუბი) ან ერთი თავდასხმითი იარაღითა და ერთი თავდაცვითი იარაღით (ფარი).

¹⁶ კენტავრების გარდა ძველბერძნულ ხელოვნებაში ბუნებრივი იარაღებით იბრძვიან ჰეკატონქერიები, ლესტრიგონები და ხანდახან გიგანტებიც. შდრ. West 1966: 347, ad 675.

¹⁷ შდრ. Schefold 1964: 38, ილუსტრაცია 27c.

¹⁸ შდრ. Scheibler 1960: 56-57; Laufer 1985 (a): 4, შენ. 8.

¹⁹ შდრ. Schuchhardt 1940: 77.

²⁰ Homer, *Il.* 2.743 Monro-Allen: ἦματι τῷ ὄτε Φῆραξ ἐτείσατο λαχνήενταξ.

²¹ შდრ. Hampe 1939: 41; Laufer 1985 (a): 40, შენ. 14.

²² შდრ. Hampe 1939: 41; Hampe and Simon 1980: 80, ნომრები 115, 171.

ორი თავდასხმითი იარაღით იგი არასდროს არ არის ნაჩვენები.²³ საკითხი, თუ რატომ არის კაინევის წარმოდგენილი უფაროდ და ორი ხმლით აღჭურვილი მხოლოდ ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფზე, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს. ამ საინტერესო დეტალის ასახსნელად დღემდე შემოთავაზებული ინტერპრეტაციები შეიძლება ორ კატეგორიად დაიყოს: ზოგნი ამაში ხედავენ მხოლოდ სტილისტურ სიმეტრიას, ხოლო დანარჩენები ეძებენ გარკვეულ აზრს, ჩანაფიქრს, რომელსაც შეეძლო აღნიშნული დეტალი შეეპირობებინა. ალბერგ-კორნელი მას ხსნის ფიგურათა უაღრესად სიმეტრიული განლაგების კონტექსტში.²⁴ კუნცესთვის ორხმლიანი კაინევის მოტივი არის ან მითის გარკვეული დეტალის ნაშთი ან უბრალოდ „ein Zugeständnis an den symmetrischen Bau des Bildes.“²⁵ ფინკისთვის იგი არის „a means of artistic expression of early times“.²⁶ მარინატოსი იმოწმებს პილოსში ერთ-ერთ მიკენურ სამარხში ნაპოვნ ამეთვისტოს საბეჭდავს, რომელზეც ორი მეომრის ერთმანეთთან შერკინებაა გამოსახული და თითოეული მათგანი წყვილი ხმლითაა შეიარაღებული.²⁷ არქეოლოგი მიიჩნევს, რომ ბრინჯაოს რელიეფზე დადასტურებული მოტივი მიკენურ დროთა გამოძახილია და უაღრესად კარგად მომზადებულ მეგრძოლზე მიგვანიშნებს.²⁸ ბიანკი ბანდინელის, პარიბენისა და სიმონის თქმით, ხელოვანს სურდა, ლაპითა მეფე წარმოეჩინა ἀμφιδέξιος მეომრად.²⁹ მრავალ თვალსაზრისთა შორის ყველაზე მეტად გაზიარებული მაინც ბიზლის შეხედულებაა. რობერტსონი, შაიბლერი, შაუენბურგი, კოენი, ბორდმანი, ლაპატინი თუ გრიფიუსი ეთანხმებიან ბიზლის, რომ ნახსენები დეტალი კაინევის უწყველადობაზე მიგვანიშნებს.³⁰ ამ შეხედულების თანახმად, როგორც უწყველად, ლაპითა მეფეს ფარი, თავდაცვითი იარაღი, არ სჭირდებოდა და ამიტომ ებრძვის ცხენკაცებს ორი ხმლით. ეს

²³ კენტავრების ბრძოლა ორი ხმლით შეიარაღებული კაინევის წინააღმდეგ დასტურდება ასევე ძვ. წ. 500 წლით დათარიღებულ, ჩერვეტერიში აღმოჩენილ სტამნოსზე (Brommer 1973: 501 [C 1]; Baur 1912: 65-66, ნომერი 176; Dohrn 1938: 286, ნომერი 1, ილუსტრაცია 52.1; Beazley 1976: 16 [3]; Laufer 1985 (a): 14-15, ილუსტრაცია 8, სურ. 22; LIMC 5 (1990), s.v. *Kaineus* (Erich Laufer): 888, ნომერი 63, ილუსტრაცია 573), რომელიც ეტრუსკული ხელოვნების ნიმუშია. მიიჩნევა, რომ ბონის ხელოვნების მუზეუმში დაცულ ნორზემპტონის ჰიდრიაზეც (ინვენტარის ნომერი V 2674; BA 16457. იხ. Brommer 1973: 501 [C 3]) კაინევი ორი ხმლით ებრძვის ცხენკაცებს (სურ. 2. იხ. Schauenburg 1962: 761-762; Robertson 1965: 316; Schiffler 1976: 100; Laufer 1985 (a): 9-10, 34, K 12, ილუსტრაცია 5: სურ. 10; LIMC 5 (1990), s.v. *Kaineus* (Erich Laufer): ნომერი 70, ილუსტრაცია 575). სინამდვილეში აღნიშნულ ლარნაკზე ლაპითი გმირი ერთი მახვილითაა წარმოდგენილი და რაც მეორე ხმლად მიიჩნევა, წაქცეული კენტავრის მარჯვენა მაჯაა, რომელიც უწყველად მეომარს ჩაუბლუჯავს.

²⁴ Ahlberg-Cornell 1992: 129, ნომერი 145, შენ. 81. შდრ. ასევე Herrmann and Mallwitz 1980: 78, ნომერი 42.

²⁵ Kunze 1948: 17.

²⁶ Fink 1952: 111, შენ. 10.

²⁷ ეს ტიპი არის *hapax* მიკენურ ხელოვნებაში. ამ შეხედულების მომხრეთა სასარგებლოდ შეიძლება აღინიშნოს, რომ „ილიადის“ ერთ-ერთ პასაჟში ასტეროპეოსი დახასიათებულია περιδέξιος-ად (II. 21.161-167).

²⁸ Marinatos 1971: 53-55.

²⁹ Bianchi Bandinelli and Paribeni 1976: ნომერი 263; Hampe and Simon 1980: 112.

³⁰ Beazley 1939: 8; Robertson 1952: 100; Robertson 1965: 316; Scheibler 1960: 57; Schauenburg 1962: 761-764; Cohen 1983: 172; Boardman in *CAH, plates to volume 3*, new edition (1984): 268, ილუსტრაცია 352; Lapatin in Padgett 2003: 168; Griffiths in *OCD*: 740, s.v. *invulnerability*. შდრ. ასევე Spivey and Rasmussen 1986: 5; Antonietta Rizzo in Martelli 1987: 310, ნომერი 129.

ახსნა, რაც არ უნდა დამაჯერებლად ჟღერდეს იგი, პასუხგაუცემელს ტოვებს სამ შეკითხვას, რომლებსაც თავად აჩენს:

- მაშინ უწყველად გმირი რატომ არის შემოსილი აბჯრით, რატომ ახურავს მუზარადი და რატომ უკეთია წვივსაკრავები?³¹
- გამოსახულებაზე კაინევის ორსავე მხარეს ყველაფერი შთაგონებულია სიმეტრიით: ორი მოახლოებული ცხენკაცი, ორი ძირფესვიანად ამოგლეჯილი ხე, კიდეებზე ორი ზეთისხილი, დამატებით ორი სხვა მცენარე, რომელთა ფონზეც მოქმედება ვითარდება. ამ კონტექსტში რით შეიძლება აიხსნას ის, რომ მხოლოდ ორი ხმლის მოტივი იყოს შეპირობებული გარკვეული მითოლოგიური დეტალის მხატვრული გამოსახვით და არა სიმეტრიით?
- კაინევის უწყველადობის მსგავსი გამოსახვა რატომ არ განმეორდა ვიზუალურ ტრადიციაში?

ბიზლიმ სცადა, გადაეჭრა წინააღმდეგობანი, რაც მის მოსაზრებას ახლდა, და აღნიშნა, რომ რელიეფი შეესაბამებოდა დაკარგულ ეპიკურ პასაჟს, რომელშიც ლაპითი გმირის უწყველადობა სწორედ მხოლოდ ფარის არქონითა და ორი ხმლის ჭერით იყო წარმოჩენილი.³² მეორეს მხრივ, რობერტსონმა, ვინც თავდაპირველად ბიზლის ამ შენიშვნას იზიარებდა,³³ მოგვიანებით სხვაგვარად ახსნა საკითხი. რობერტსონის თქმით, ოლიმპიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს რელიეფი იმ არქაულ არტეფაქტთა რიცხვს განეკუთვნება, რომლებშიც მხატვრულ მოტივთა სრული შესაბამისობა არ არის დაცული და კაინევის უაბჯროდ, უმუზარადოდ თუ წვივსაკრავების გარეშე გამოსახვა მას მეომრულ, გმირულ ხასიათს დაუკარგავდა.³⁴ ბიზლისა და რობერტსონის აღნიშნული შეხედულებანი იძლევიან პასუხს პირველ შეკითხვაზე, მაგრამ, ჯერ ერთი, შეუძლებელია იმის მტკიცება და გადამოწმება, კაინევის უწყველადობა მართლა თუ იყო მსგავსად აღწერილი რომელსამე დაკარგულ, ჩვენამდე არმოდწეულ ძველბერძნულ ეპოსში და, მეორეც, დანარჩენი ორი კითხვა პასუხგაუცემელი რჩება.

ოლიმპიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს რელიეფის ყველაზე მნიშვნელოვანი დეტალი, რაც თესალიური კენტავრომაქიის არცერთ გამოსახულებაში აღარ განმეორებულა, არის არა უბრალოდ ორი ხმლის მოტივი, არამედ იმდროინდელი ორიენტალიზაციისათვის სახასიათო, გამორჩეული სტილი, რომლის ნაწილსაც წარმოადგენს ორი ხმლის მოტივიც და სხვა მხატვრული თავისებურებანიც. ორიენტალისტური სტილი ვლინდება სიმეტრიული, პროპორციული, დაბალანსებული და სტატიკური კომპოზიციით, სადაც გამოსახულია ცენტრალური ფიგურა და საპირისპირო მხარეებიდან მოახლოებული ორი აგრესორი. ესაა ადაპტაცია ორი საკმაოდ პოპულარული ახლოაღმოსავლური სამფიგურიანი საბრძოლო მოტივისა: „გმირი მტკიცედ ზოჭავს ორ (კაცისთავიან) ცხოველს“ და „ორი ამარცხებს ძლიერ მოწინააღმდეგეს“.³⁵ კენტავრთა წყვილი ხმლით შეიარაღებულ კაინევსთან დაპირისპირების ზემოთნახსენები ეტრუსკული გამოსახულებაც პროპორციულია და იმავე მხატვრული მოდელით არის შთაგონებული,

³¹ ამ დეტალზე ყურადღება პირველად გაამახვილეს ბიზლიმ და შაუნენბურგმა. იხ. Beazley 1939: 8; Schauenburg 1962: 764.

³² Beazley 1939: 8.

³³ Robertson 1952: 100.

³⁴ Robertson 1965: 316.

³⁵ როგორც ბურკერტი აღნიშნავს (Burkert 1984: 10), ოლიმპიაში აღმოსავლეთიდან შემოტანილი ყველაზე ბევრი ბრინჯაოს ნაკეთობაა აღმოჩენილი და მათი რაოდენობით ეს ქალაქი თვით შუა აღმოსავლეთის დასახლებებზე უფრო მდიდარიც კია.

რომელიც ბერძნულმა ხელოვნებამ აღმოსავლეთიდან გადმოიღო.³⁶ შესაბამისად, თვალსაზრისი, რომ ჩვენთვის საინტერესო შტრიხი გამოსახულებისთვის ნიშანდობლივი ორიენტალისტური სქემით უნდა აიხსნას, სამართლიანია.³⁷ თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ორი ხმლის მოტივი უბრალოდ დეკორაციული სიმეტრიული დეტალია, რამდენადაც საკუთრივ მთლიანი სიმეტრიული კომპოზიციას ამ შემთხვევაში შთაგონებული ორი მხატვრული იდეით.³⁸ ეს იდეები საუკუნეების განმავლობაში ორი შესაბამისი სამფიგურიანი მხატვრული მოტივით გადმოიცემოდა ახლოაღმოსავლურ სახვით ხელოვნებაში. პირველი ორიენტალური კომპოზიციური მოტივი, რომელსაც ბრინჯაოს რელიეფის შემოქმედი სესხულობს, გულისხმობს სცენას სიმეტრიულად განლაგებული ფიგურებით – ცენტრში გამოსახული ჩამუხლული გმირი მტკიცედ აკავებს და ამარცხებს ერთი და იმავე სახეობის ორ ცხოველს, აქეთ-იქიდან რომ უტევენ მას.³⁹ გმირს ხან მედგრად ჩაუვლია ხელი მოწინააღმდეგეებისათვის, ხან კი მახვილით კლავს მათ. ამ ტიპის კომპოზიცია უძველესი მესოპოტამიური მხატვრული თემიდან განვითარდა, სადაც დემონური ან გმირული პერსონაჟი იმორჩილებდა ორ ნადირს.⁴⁰ კომპოზიციაში აქცენტი კეთდება ჩამუხლულ მეომარზე და წინ მისი გამბედაობა და ვაჟკაცობაა წამოწეული.⁴¹ ამგვარი ახალხეთური პერიოდის გამოსახულებები, რომლებიც მსგავსებას ავლენენ ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფთან, დასტურდება, მაგალითად, შემდეგ მონუმენტებზე: (ა) ბაზალტის რელიეფი კარატეპედან, დათარიღებული ca. ძვ. წ. 700 წლით (სურ. 3),⁴² (ბ) ადრეული ძვ. წ. მეცხრე საუკუნის რელიეფი მეფის გამოსახულებით ქალაქ სალამიდან (სურ. 4)⁴³ და (გ) სავარაუდოდ იმავე მოქანდაკის მიერ შესრულებული რელიეფი ქარქემიშიდან, რომელზეც ცენტრში გმირის ნაცვლად

³⁶ შდრ. Beazley 1939: 6-7 და Schauenburg 1962: 761, რომლებიც ახსენებენ ეტრუსკთა მიდრეკილებას სიმეტრიისაკენ.

³⁷ შდრ. Ahlberg-Cornell 1992: 129, ნომერი 145.

³⁸ როგორც სიმონმა შეამჩნია, ხელოვანს თავდაპირველად სურდა, ფარი დაეკავებინა კაინვესისათვის მარცხენა ხელში (Hampe and Simon 1980: 112; იხ. აგრეთვე Laufer 1985 (b): 174, სურ. 2). ეს ჩანს იქიდან, რომ გმირს მარცხენა მკლავზე აქვს ღვედი, რომელსაც ფარის დამაგრების ფუნქცია უნდა ჰქონოდა. შესაბამისად, ხელოვანის საბოლოო გადაწყვეტილება, რომ თავდაცვითი იარაღი არ გამოესახა, გარკვეული მხატვრული ჩანაფიქრით ჩანს მოტივირებული.

³⁹ Orthmann 1971: 442-443 ამგვარ სცენათა კლასიფიკაციას ახდენს ჯგუფში „Held mit Tieren: Gruppe B“, ხოლო ინგლისურენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში მას მეტწილად ეწოდება „the master of animals motif“.

⁴⁰ სამფიგურიანი საბრძოლო მოტივის ისტორიისათვის ძველაღმოსავლურ ხელოვნებაში, იხ. Kantor 1962: 101-108; Orthmann 1971: 302-305; Crowley 1989: 28-33, სურ. 61-76.

⁴¹ შდრ. Orthmann 1971: 442-443; Crowley 1989: 28.

⁴² რელიეფი დაცულია *in situ*. იხ. Alkim 1948-1949: 24, სურ. 21; Riemschneider 1954: 246, ილუსტრაცია 84d; Lloyd 1956: ილუსტრაცია 25/b; Lloyd 1961: 220, სურ. 188; Akurgal 1962: 123, სურ. 146; Orthmann 1971: [Karatepe A/4] 440, 442, 488, ილუსტრაცია 15/a.

⁴³ სტამბოლი, ანტიკური აღმოსავლეთის მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 7768. იხ. Schäfer and Andrae 1925: 166, სურ. 588; Bossert 1942: სურ. 901-904; Frankfort 1954: 180-181, ილუსტრაცია 163; Vieyra 1955: 51, 78, სურ. 76; Akurgal 1962: 114, სურ. 127; Orthmann 1971: [Zincirli E/1] 301, 440, 442, 545, ილუსტრაცია 62/e; Genge 1979: vol. 1, 139 [19], vol. 2, სურ. 103, 105; Bittel 1983: სურ. 303; Moscati 1989: 190, გამოსახულება 182-ე გვერდზე; Padgett 2003: 61, სურ. 14; Gilibert 2011: 76-79, სურ. 41, 211-212, Zincirli 63, Zincirli 64.

გრიფონისთავიანი დემონია გამოსახული (სურ. 5).⁴⁴ მთლიანობაში, აღნიშნული ახლოაღმოსავლური მხატვრული მოდელის მიზანია, პროტაგონისტი წარმოჩნდეს ძლევამოსილად, ისეთად, ვისაც ყველაზე საშიშ ცხოველთა თუ ფანტასტიკურ ნარევ არსებათა დამორჩილებაც კი ხელეწიფება. გამოსახულების მთავარი იდეა ისაა, რომ ჩამუხლული გმირი გაიმარჯვებს. ჩანს, ბრინჯაოს რელიეფის შემოქმედი გულდასმით დაუფიქრდა ამ გარემოებას, ამ იდეას და შეცვალა თავისი თავდაპირველი განზრახვა, კენტავრთა მოწინააღმდეგისათვის ფარი დაეკავებინა მარცხენა ხელში,⁴⁵ რადგან ამგვარი გამოსახვა კაინევის სახეს ავტომატურად დაუკარგავდა უძლეველი, გაბედული გმირის იდეას, ვისაც ძალუძს დაიმორჩილოს და განგმიროს ორივე ველური *φιρς* (i.e., კენტავრები [II. 1.268]).

ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფზე იკვეთება ერთი საგულისხმო დეტალი, რომელიც შესაძლოა გარკვეულწილად ზემოხსენებული ახლოაღმოსავლური კომპოზიციური სქემით იყოს შეპირობებული. კერძოდ: ახალხეთურ სახვით ხელოვნებაში ცენტრალური პროტაგონისტი სტატიკურ ჩამუხლულ მდგომარეობაშია ნაჩვენები; იგი ცალი მუხლით მიწას ეხება.⁴⁶ ამ პოზას გარკვეული დატვირთვა ან მნიშვნელობა არ ჰქონდა აღმოსავლურ ვიზუალურ ტრადიციაში. ახალხეთური მოტივის გადმოღებისას ბერძენი ხელოვანი მის ყველა კომპოზიციურ და სცენურ ელემენტს ინარჩუნებს გმირის ჩამუხლული მდგომარეობის ჩათვლით. თუმცა გეომეტრიული, ორიენტალიზაციისა და არქაული პერიოდების ბერძნულ ხელოვნებაში ამ პოზამ სტატიკურობა დაკარგა და მას სწრაფი მოძრაობის, ენერგიული შეტევის ან მომხდურისაგან გაქცევის მნიშვნელობა მიენიჭა.⁴⁷ ჩვენთვის საინტერესო რელიეფის შემთხვევაში კი აღმოსავლურ მოტივთან კომპოზიციურ მსგავსებებთან ერთად, შეუძლებელია, მნახველს თვალში არ მოხვდეს საბრძოლო სცენის სტატიკური ხასიათი. ახლოაღმოსავლურ ვიზუალურ ტრადიციაში გმირი მუხლით ოდნავ ეხებოდა მიწას – ბერძენმა ოსტატმა დატვირთვისა და მნიშვნელობის არმქონე ეს დეტალი ოსტატურად მოარგო თესალიური კენტავრომაქიის მითს: ცხენკაცების უწყვლად მოწინააღმდეგეს სტატიკურობა შეუნარჩუნა, მაგრამ მუხლებამდე მიწაში ჩაფლული გამოსახა.⁴⁸ დეტალმა თითქოს ახლებური ნიუანსური დატვირთვა შეიძინა: ნარჩუნდება აღმოსავლური სახე გმირისა; სტატიკურობა მიგვანიშნებს, რომ ლაპითი ძლიერია და მხნედ განგმირავს მოწინააღმდეგე ნადირებს.

⁴⁴ ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 69a+b+c. იხ. Hogarth, Woolley, and Barnett 1914-1952: vol. 2, ილუსტრაცია B 25, B 26a; Schäfer and Andrae 1925: 166, სურ. 589; Bossert 1942: სურ. 830; Riemschneider 1954: 242, ილუსტრაცია 46; Vieyra 1955: 72, სურ. 57; Lloyd 1956: 168, ილუსტრაცია 16/a; Lloyd 1961: სურ. 183; Akurgal 1962: 110, სურ. 109; Akurgal 1966: 101, სურ. 21a; Orthmann 1971: [Karkemis H/11] 41, 320, 322-323, 440, 442, 512, ილუსტრაცია 32/e; Genge 1979: vol. 2, სურ. 101; Bittel 1983: 249, სურ. 282; Moscati 1989: 190, სურ. 2; Akkermans and Schwartz 2003: 371, სურ. 11.8; Gilibert 2011: 43-44, 179-180, Carchemish 63, Carchemish 64.

⁴⁵ შდრ. Hampe and Simon 1980: 112.

⁴⁶ ზემოთ ჩამოთვლილ ძეგლებს შეიძლება ადრეული ძვ. წ. მეცხრე საუკუნის ქანდაკის სადგამიც დაემატოს ქარხემიშიდან, რომელიც ანკარის ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმშია დაცული (ინვენტარის ნომერი 125). იხ. Orthmann 1971: [Karkemis F/17] 40-41, 509, ილუსტრაცია 32/d; Gilibert 2011: 187, Carchemish 85.

⁴⁷ შდრ. Schmidt 1909: *passim*; Kunze 1950: 65-67 (Beilagen 4: სურ. 5, ილუსტრაცია 65, სურ. 62β, 66α), 97 (ილუსტრაცია 21, სურ. 9d), 122 (ილუსტრაცია 15, სურ. 7d) და *passim*; Broneer 1959: 329, 331-332, სურ. 8, left, panel 1; Kantor 1962: 109-111, სურ. 14-17.

⁴⁸ შდრ. Pindar, *Threnoi* ფრ. 57.7-8 Cannatà Fera: ὁ δὲ χλωραῖς ἐλάταισι τυπεῖς / οἴχεται Καίνεος σχίσαις ὀρθῶ ποδὶ γὰν. იხ. აგრეთვე Robert 1920-1926: 10, შენ. 6.

ამავდროულად კაინევი მუხლით მიწას ეხება – თითქოს ცდილობს მომხდურს გაეცეს? მითის მიხედვით ხომ იგი დასაღუპადაა განწირული.

ახლოდმოსავლური იკონოგრაფიული მახასიათებლების მიუხედავად, რომლებიც უწყველად ლაპითს ცხოველთა დამმორჩილებლად წარმოაჩენენ, კაინევი მიწაში უნდა ჩაიფლას, დამარცხდეს. ხელოვანი ისე შორს არ მიდის, რომ მითის ეს საკვანძო მომენტი შეცვალოს. ამას კი მეორე იდეასთან მივყავართ, რომელიც სხვა ახლოდმოსავლური მოტივით გამოიხატა. ოლიმპიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს რელიეფის სიმეტრიულ კომპოზიციაში, როგორც სამართლიანად შენიშნა ალბერგ-კორნელმა, იკითხება აგრეთვე ახლოდმოსავლური მოტივი „ორი ამარცხებს ძლიერ მოწინააღმდეგეს“.⁴⁹ ეს მოტივი გულისხმობს, როგორც წესი, ერთმანეთის მსგავსად და სიმეტრიულად გამოსახულ ორ შემტევ მეომარს, რომლებიც საპირისპირო მხარეებიდან უტევენ ცენტრალურ ფიგურას და კლავენ მას. ისიც თავდაპირველად მესოპოტამიაში შეიქმნა და ამიტომ მიიჩნევა, რომ ხშირად იგი გილგამეშისა და ენქიდუს ბრძოლას წარმოაჩენს ხუმბაბას წინააღმდეგ.⁵⁰ საუკუნეთა მანძილზე ამ მოტივმაც განიცადა იკონოგრაფიული ცვლილებები და საკმაოდ პოპულარული გახდა ახალხეთურ ხელოვნებაში.⁵¹ ადრეულ აღმოსავლურ გამოსახულებებზე, ორი იდენტური მეომარი ფეხებით ბოჭავს მსხვერპლს,⁵² ხოლო გვიანდელ გამოსახულებებზე, ისევე როგორც ჩვენთვის საინტერესო რელიეფზე, ისინი ხელებს სწევენ, რათა გააკავონ მოწინააღმდეგე და ზემოდან ურტყამენ მას იარაღს.⁵³ ამ კომპოზიციაში აქცენტი კეთდება საპირისპირო მხარეებიდან მოახლოებულ ორ მეზობელზე და სცენა შერკინების დამაბულობას გადმოგვცემს. ამ კუთხით ბრინჯაოს რელიეფი მსგავსებას ავლენს, მაგალითად, ახალხეთური პერიოდის შემდეგ ძეგლებთან: (ა) კირქვის რელიეფი ქარხემიშიდან, დათარიღებული ადრეული ძვ. წ. მეათე საუკუნით (სურ. 6),⁵⁴ (ბ) ჩრდილოეთსირიული რელიეფი თელ ჰალაფიდან, დათარიღებული ძვ. წ. მეათე-მეცხრე საუკუნეებით (სურ. 7)⁵⁵ და (გ) ძვ. წ. 915 – 885 წლების რელიეფი ქარხემიშიდან (სურ. 8).⁵⁶ ამ აღმოსავლური მოტივის გამოყენება ბერძენ ოსტატს

⁴⁹ იხ. Ahlberg-Cornell 1992: 129, ნომერი 145, შენ. 78.

⁵⁰ Opitz 1928-1929: 207-213; Barnett 1960: 147; Lambert 1987: 47-48, 51; Ornan 2010: 249-250.

⁵¹ შდრ. Porada 1944-1945: 60, ილუსტრაცია 37, სურ. 728-729; Nougayrol 1953: 34; Kantor 1962: 114-115, სურ. 19; Lambert 1987: 43-48, 52.

⁵² შდრ. Lambert 1987: ილუსტრაცია 8, სურ. 7-8.

⁵³ შდრ. Lambert 1987: 47, ილუსტრაცია 9, სურ. 12-15, ილუსტრაცია 10, სურ. 16-17.

⁵⁴ ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 77. იხ. Hogarth, Woolley, and Barnett 1914-1952: vol. 1, ილუსტრაცია B 15b; Frankfort 1954: 182, სურ. 88A; Orthmann 1971: [Karkemis E/11] 31-32, 407-409, 505, ილუსტრაცია 28/a; Lambert 1987: 47, ილუსტრაცია 9, სურ. 14; Gilibert 2011: 38-41, 117, 172, Carchemish 41.

⁵⁵ ბალტიმორი, უოლტერსის ხელოვნების მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 21.18. იხ. von Oppenheim 1933: 176-177, ილუსტრაცია 36a; von Oppenheim 1943-1962: III, 98 [A 3,176], ილუსტრაცია 102 a; Bossert 1951: სურ. 471; Frankfort 1954: 182, ილუსტრაცია 159 [C]; Orthmann 1971: [T. Halaf A3/176] 120-121, 407-409, ილუსტრაცია 10/a; Lambert 1987: 47, ილუსტრაცია 9, სურ. 13. Graff in Aruz, Graff, and Rakic 2014: 269-270, ნომერი 141. დათარიღების საკითხისათვის იხ. see Keller 1997: 37-44.

⁵⁶ ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 9666. იხ. Hogarth, Woolley, and Barnett 1914-1952: vol. 1, ილუსტრაცია B 11a; Bossert 1942: სურ. 856; Orthmann 1971: [Karkemis E/3] 31-32, 429, 431-432, 442, 504, ილუსტრაცია 26/b; Genge 1979: vol. 1, 56-57, vol. 2, სურ. 23; Ornan 2010: 251-253, სურ. 24; Winter 2010: 593, სურ. 6; Gilibert 2011: 38-41, 117, 175, Carchemish 49. შდრ. ასევე ბრინჯაოს თასი ნიმრუდიდან (Barnett 1960: 147, ილუსტრაცია 4b; Lambert 1987: 47, ილუსტრაცია 9, სურ. 15). ახლოდმოსავლური

საშუალებას აძლევს, გაჰყვეს მშობლიური მითის შინაარსს და მისი ნამუშევარიც ლაპითთა მეფის დაღუპვას ასახავს. იგი ვერ შეცვლიდა ტრადიციული ელინური მითის გადამწყვეტ ეპიზოდს: უწყველადი კაინევის ხეებისა და ლოდების ცემით ცოცხლად უნდა ჩაფლულიყო მიწაში. ამ შემთხვევაში წინა პლანზე წამოწეული არიან შემტევი ოპონენტები და ბრძოლის ბედი გადაწყვეტილია – გმირის მოწინააღმდეგეები გაიმარჯვებენ.

დამოწმებული აღმოსავლური მოტივები ერთმანეთს არ გამორიცხავს და მათი თანაარსებობა ხაზს უსვამს ბრძოლის სიმძაფრეს. პირველი მოტივის იდეა არის, რომ გმირმა უნდა მოიგოს. თუმცა ბერძენ ხელოვანს მხოლოდ ის შეუძლია, კაინევს წყვილი თავდასხმითი იარაღი დააკავოს და ორთავე კენტავრისათვის ჭრილობა მიაყენებინოს. იდეა გარკვეულწილად შენარჩუნებულია: მართალია, ლაპითი განწირულია, მაგრამ ველურ არსებებს გარკვეულწილად მედგრად იმორჩილებს. ეს უკანასკნელი დაჭრილნი არიან და თითქოს უნდა ბორძიკობდნენ ან მიწაზე ეცემოდნენ. არადა ისინი მტკიცედ უტევენ კაინევს, ზეთის ხეებს სცემენ ზემოდან და მიწაში ბოლომდე ჩაფლობას უპირებენ. ერთი შეხედვით თემატურად წინააღმდეგობრივი გამოსახულებაა.⁵⁷ უცნაურია, მაგრამ ეს დუალიზმი საოცრად კარგად ეხმიანება თესალიურ კენტავრომაქიაზე ჰომეროსის მიერ თქმულ სიტყვებს: *καρπίστοι μὲν ἔσταν καὶ καρπίστοις ἔμαχοντο* (II. 1.267). ამგვარად, გამოსახულება, რომელიც აღმოსავლური იკონოგრაფიიდან სესხულობს მხატვრულ მოტივებს ატარებს ჯერ კიდევ „ილიადაში“ გამოკვეთილ იდეას.

საყურადღებოა ხელოვანის არჩევანი, თესალიურ კენტავრომაქია ტყეში, ცხენკაცთა სამყოფლოში, გამოესახა, ხოლო კაინევი – სრულიად შეიარაღებული. მოგვიანო პერიოდის მოქანდაკენი თუ მხატვარნი ბრძოლის ველად პირითოსის სახლს, საქორწილო ნადიმის სცენას ირჩევდნენ და ლაპითებს მხოლოდ მოკლე, მსუბუქი მოსახამით გამოსახავდნენ.⁵⁸ აგრეთვე წარმოგვიდგენდნენ, ზოგიერთ კენტავრს როგორ აეტაცა ლაპითი გოგო⁵⁹ ან მერიქიფეს უტევდა და თან ნადიმზე არსებული ჭურჭლითა თუ ნივთით იყო შეიარაღებული.⁶⁰ ამ მხატვრულმა განვითარებამ *φιρεε*-თა განსხვავებული ნიშან-თვისებები წამოსწია წინ: ყურადღება უკვე მახვილდებოდა ღვინის დაუოკებელ

სამფიგურიანი მოტივი „ორი ამარცხებს ძლიერ მოწინააღმდეგეს“ დასტურდება ასევე გორტინში აღმოჩენილ ძვ. წ. 630 – 610 წლების რელიეფზე, რომელზეც აგამემნონია გამოსახული კლიტემნესტრასა და ეგისტოსს შორის (ჰერაკლიონი, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 11512 (იხ. Ahlberg-Cornell 1992: 86-88, ნომერი 68, სურ. 140; Shapiro 2005: 117-118, სურ. 87).

⁵⁷ ვიზუალური თხრობის ეს წინააღმდეგობრიობა სწორად იქნა შემჩნეული მეოცე საუკუნის ორმოციანი წლებიდან: Kunze 1948: 17 და Laufer 1985 (a): 3, შენ. 13. შდრ. ასევე Bianchi Bandinelli and Paribeni 1976: ნომერი 263.

⁵⁸ იხ. Ashmole and Yalouris 1967: ილუსტრაცია 86, Lapith youth “Q,” ილუსტრაცია 95, Theseus “M,” ილუსტრაცია 139, 142, Lapith youth “T”; Brommer 1979: 19 (ილუსტრაცია 13-14), 21 (ილუსტრაცია 30), 22 (ილუსტრაცია 33). პართენონის მეტოპეზეზე, მართალია, რამდენიმე ფარი არის გამოსახული, მაგრამ ლაპითებს არც აბჯარი მოსავთ და არც მუზარადი ახურავთ.

⁵⁹ იხ. Thompson 1962: 346; Ashmole and Yalouris 1967: 18-19, ილუსტრაცია 110-114; Brommer 1979: 21 (ილუსტრაცია 26-27), 22 (ილუსტრაცია 32).

⁶⁰ პირითოსის ქორწილში კენტავრების მიერ ისეთ ბუნებრივ იარაღთა გამოყენებისათვის, როგორცაა ღვინის ჭურჭელი, მუგუზალი, ლარნაკი, ლამპარი თუ ბალიში, იხ. *ARV*² 1087, ნომერი 2 (Vienna 1026); Caskey and Beazley 1954: 85-87, ილუსტრაცია 104-105; Brommer 1979: 19 (ილუსტრაცია 15-16), 21 (ილუსტრაცია 24-25); Arias 1955: 116, სურ. 23-27; Cohen 1983: 175, სურ. 12.3.

სიყვარულზე, სტუმარმასპინძლობის წესის დარღვევაზე, მორალურ სიმდაბლეზე. ამით თითქოს კლასიკურ პერიოდში ოდნავ დაკნინდა დრამატული, გმირული ბრძოლის დატვირთვა.⁶¹ თესალიური კენტავრომაქიის უმთავრესი გამოსახულებებიდან კაინევსის ფიგურა გაქრა, რადგან იგი მიწაში უნდა ჩაეფლათ კენტავრებს და არა პირითოოსის სახლის იატაკში. ამიტომაც, რომ ფონად ბუნება, ცხენკაცთა იარაღებად ხეები და კაინევსის ორი ხმალი ისეთი მძაფრი ბრძოლის სურათს ესადაგება, როგორც ახლოაღმოსავლური მოტივების გამოყენება მიგვანიშნებს. ოლიმპიაში აღმოჩენილი რელიეფი თესალიური კენტავრომაქიის პირველი გამოსახულებაა და მან მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ამ მითის არაერთი პრეკლასიკური ინტერპრეტაცია სახვით ხელოვნებაში.

სამ-ნახევარ საუკუნეზე მეტი ამორებს დამოწმებულ ახლოაღმოსავლურ ხელოვნების ნიმუშებს ოლიმპიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს რელიეფისაგან. გეოგრაფიული დაშორებაც თვალშისაცემია. უპრიანია, მოკლედ მოვხაზოთ ის ისტორიული გარემოებანი, რომლებიც აღნიშნულ მოტივთა მცირე აზიიდან და ლევანტიდან საბერძნეთში გავრცელებას შეუწყობდა ხელს. მოტივი „გმირი მტკიცედ ბოჭავს ორ ცხოველს“ ჯერ კიდევ მიკენურ გლიპტიკაში გამოჩნდა.⁶² ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს, რაკი ძვ. წ. მეოთხეთმეტე საუკუნიდან მოყოლებული არსებობდა სავაჭრო ქსელი, რომელიც ელინურ სამყაროს აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთთან აკავშირებდა.⁶³ გამორიცხული არც ისაა, რომ მიკენელებს სავაჭრო დასახლებები ჰქონოდათ მცირე აზიისა და სირიის სანაპიროებზე.⁶⁴ ეს კავშირები „ბნელ წლებში“ შეწყდა, თუმცა შემდეგ ფინიკიელ და ევბეელ ვაჭართა და მოგზაურთა მიერ განახლებულ კონტაქტებს მხატვრულ მოტივთა შემდგომი გავრცელებაც უნდა მოჰყოლოდა ბერძნულენოვან სამყაროში.⁶⁵ ელინები, ჩანს, აქტიურად ვაჭრობდნენ ჩრდილოეთ სირიის ქალაქებში სულ მცირე ძვ. წ. მერვე საუკუნეში.⁶⁶ საბერძნეთში არაერთ ტაძარსა თუ სამარხში აღმოჩნდა ჩრდილოეთსირიული ნივთები, ასევე ლევანტიდან ჩამოსულ ხელოვნათა მიერ დამზადებული ბრინჯაოსა და ოქროს ნაკეთობანი.⁶⁷ დაშორება დროსა და სივრცეში ოლიმპიაში აღმოჩენილ ბრინჯაოს რელიეფსა და ზემოთ დამოწმებულ ახლოაღმოსავლურ არტეფაქტებს შორის შესაძლოა სწორედ ან განახლებული კონტაქტებით ამოივსოს. ლევანტისა და კონტინენტური საბერძნეთის (ევბეის ჩათვლით) შემაკავშირებელი რგოლები არაერთი კუნძული იყო: კვიპროსი, კრეტა, სამოსი...⁶⁸ ევბეიდან თუ ნახსენები კუნძულებიდან მხატვრული მოტივები მალე გავრცელდებოდა პელოპონესოსზე. ამ პერიოდში განვითარებული ჩანს გაცვლა-გამოცვლის

⁶¹ შდრ. Woodford 1974: 161.

⁶² იხ. Chittenden 1947: 105-114; Tamvaki 1974: 282-286; Crowley 1989: 28-32, სურ. 67A, 67B, 68A, 71, 72.

⁶³ იხ. Blegen in *CAH* 2³.2 (1975): 181-187; Lambrou-Phillipson 1990: 74-80, 101-103; Cline 1995: 91-96; West 1997: 5-7; Cultraro 2006: 206-210, 214-215.

⁶⁴ იხ. Mylonas 1966: 4, 210; Hooker 1976: 115-117; Boardman 1980: 23; West 1997: 609; van Wijngaarden 2002: 5-7.

⁶⁵ საბერძნეთსა და აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთს შორის კონტაქტების განახლებისათვის იხ. West 1997: 8-9; Domínguez 2007: 132-144 (ბიბლიოგრაფიითურთ).

⁶⁶ იხ. Popham and Lemos 1992: 152-155; Strøm 1992: 46; Snodgrass 1994: 4-5; Popham 1994: 11-13; West 1997: 9, 609-610. თუმცა საპირისპირო აზრისათვის შდრ. Niemeier 2001: 11-24; Luke 2003: 1-3, 23-30.

⁶⁷ იხ. Strøm 1992: 46-60.

⁶⁸ იხ. Willets 1977: 154-155; Boardman 1980: 58-60; Helm 1980: 89-98; Shipley 1987: 42-48; Prent 2005: 226-242; Gunter 2009: 20-28.

არაკომერციული ფორმებიც – საჩუქართა გაგზავნა და ოსტატთა მოგზაურობა.⁶⁹ ერთ-ერთი შედეგი ამ კონტაქტებისა იყო ის, რომ ახალხეთურმა სახვითმა ხელოვნებამ დიდი გავლენა მოახდინა ორიენტალიზაციის პერიოდის ძველბერძნულ შემოქმედებაზე.⁷⁰ ქვემოთ ჩამოთვლილია სხვადასხვა საუკუნეებიდან და ადგილმდებარეობიდან შერჩეული რამდენიმე ბერძნული თუ ელადამი ჩრდილოეთ სირიიდან შემოტანილი ნივთი, რომლებზეც ზემოთ განხილული ორივე ახლოაღმოსავლური მოტივი დასტურდება. მათი არსებობა ამ ადგილებში და ამ საუკუნეებში ბერძნულ სამყაროში მოტივთა თანდათანობით გავრცელებას მოწმობს:⁷¹

კრეტა:

- ძვ. წ. მეცხრე საუკუნის ლარნაკი კნოსოსიდან.⁷²
- ძვ. წ. მერვე საუკუნით დათარიღებული ბრინჯაოს კაპარჭი კნოსოსთან ახლოს მდებარე ფორტეცადან.⁷³
- ძვ. წ. 770 – 680 წლებით დათარიღებული თიხის თავსახური კნოსოსთან ახლოს მდებარე ამპელოკეპიდან.⁷⁴
- ძვ. წ. 750 – 680 წლებით დათარიღებული ბრინჯაოს რელიეფი კავუსიდან.⁷⁵

იონიის სანაპირო და კუნძულები:

- ცხენის ორი სამკაული სამოსზე მდებარე ჰერას ტაძრიდან, რომლებიც ძვ. წ. მეცხრე საუკუნის მესამე მეოთხედში ჩრდილოეთ სირიაში სამეფო სახელოსნოშია დამზადებული.⁷⁶
- ელექტრუმის სამი ფირფიტა ეფესოსში მდებარე არტემისის ტაძრიდან, დათარიღებული ძვ. წ. მეშვიდე საუკუნის მეორე მეოთხედით.⁷⁷

ცენტრალური და სამხრეთკონტინენტური საბერძნეთი:

⁶⁹ იხ. Gunter 2009: 128-154, 181-182.

⁷⁰ იხ. Coldstream 1977: 361.

⁷¹ მსგავს არტეფაქტთა მეტნაკლებად სრული სიისა და აღნიშნული ორი მოტივის ისტორიისათვის ბერძნულ ხელოვნებაში ძვ. წ. მერვე საუკუნიდან კლასიკურ პერიოდამდე იხ. Spartz 1962: კატ. 49, 54, 55, 57, 58, 65, 69, 72, 73, 80, 81, 82, 125, 126, 136, 143, 172, 173, 180; Müller 1978: 54-55, 129-154 და *passim*, კატ. 15, 34, 136-141, 203-211. შდრ. ასევე Jacobsthal 1951: 87; Charbonnet 1986: 149-154.

⁷² ჰერაკლიონი, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 21147. იხ. Sackett and Musgrave 1976: 123-125, სურ. 5; Boardman 1980: 78, სურ. 77.

⁷³ იხ. Spartz 1962: 56-57, 109, კატ. 55; Müller 1978: 54, 249, კატ. 136; Boardman 1980: 57, სურ. 24.

⁷⁴ ჰერაკლიონი, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი P 29853. იხ. Stampolidis in Aruz, Graff, and Rakic 2014: 31, ნომერი 4.

⁷⁵ იხ. Boyd 1901: 147-148, სურ. 10-11; Spartz 1962: 56, 109, კატ. 54; Coldstream 1977: 284-286, სურ. 92a; Müller 1978: 54, 249, კატ. 137.

⁷⁶ ვათი (სამოსი), არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომრები B 149 და B 1151. იხ. Spartz 1962: 51-53, 90, 129, კატ. 172, 173; Jantzen 1972: 59, 61, ნომრები B 149, B 1151, ილუსტრაცია 53; Boardman 1980: 69-70, სურ. 55; Charbonnet 1986: 124, სურ. 39 (2); Guralnick 2004: 198-199.

⁷⁷ იხ. Hogarth 1908: 110, ილუსტრაცია 3 (10), 8 (4); Jacobsthal 1951: 86-87, ილუსტრაცია 31 b; Müller 1978: 38, 236, კატ. 34.

- ცხენის ორი სამკაული ერეტრიიდან, რომლებიც ძვ. წ. მეცხრე საუკუნის მესამე მეოთხედში ჩრდილოეთ სირიაში სამეფო სახელოსნოშია დამზადებული.⁷⁸
- ძვ. წ. მერვე საუკუნის შუა პერიოდით დათარიღებული ოქროს სარტყელი ათენში მდებარე კერამეიკოსის სასაფლაოდან.⁷⁹
- დაახლოებით ძვ. წ. 730 წლისთვის შექმნილი ატიკური კანთაროსი.⁸⁰
- სპილოს ძვლისაგან დამზადებული ფირფიტა სპარტაში მდებარე არტემის ორთიას ტაძრიდან, რომელიც ძვ. წ. მეშვიდე საუკუნეს განეკუთვნება.⁸¹

დასკვნა

ოლიმპიაში აღმოჩენილი ბრინჯაოს რელიეფის შემქმნელი ხელოვანი, ჩანს, კარგად იცნობდა ახლოაღმოსავლურ მხატვრულ თემატიკას. უცხოური მოტივები მან კარგად მოარგო თესალიური კენტავრომაქიის ბერძნულ მითს.

გამოყენებული ლიტერატურა / References

- ALGRM* W. H. Roscher (herausgegeben von). *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 6 vols. 1884-1937. Leipzig: Teubner.
- ARV²* J. D. Beazley. *Attic Red-figure Vase-painters*. 2nd edition. 3 vols. 1963. Oxford: Clarendon Press.
- BA* Beazley Archive Pottery Database online:
<http://www.beazley.ox.ac.uk/databases/pottery.htm> (followed by the vase number in the database)
- CAH* *The Cambridge Ancient History* (¹ = J. B. Bury, S. A. Cook, F. E. Adcock *et al.* [eds.]. 12 vols. [1923-1939] + 5 volumes of plates [1927-1939]. Cambridge: Cambridge University Press; ^{2/3} = I. E. S. Edwards, G. J. Gadd, N. G. L. Hammond *et al.* [eds.]. 14 vols. [1970-2000] + volumes of plates (new edition) [1977-]. Cambridge: Cambridge University Press.)
- CVA* *Corpus Vasorum Antiquorum*.

⁷⁸ ერეტრია, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი B 273; ათენი, ეროვნული არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 15070. იხ. Charbonnet 1986: 117-124, სურ. 33 (1), 39 (1); Crielaard 2002: 253-256, სურ. 5 (დაბლა); Guralnick 2004: 198-199, სურ. 11.

⁷⁹ კოპენჰაგენი, დანიის ეროვნული მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 740. იხ. Müller 1978: 14-15, 230-231, კატ. 11; Boardman 1980: 74-76, სურ. 65.

⁸⁰ კოპენჰაგენი, დანიის ეროვნული მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 727. *BA* 1013070. იხ. Blinkenberg and Friis Johansen 1926: 54-55, ილუსტრაცია 73 (5b), 74 (5); *CVA* Copenhagen, Musée National, vol. 2, 54-55, ილუსტრაცია 73 (5b), 74 (5); Dunbabin 1957: ილუსტრაცია 2 (დაბლა); Carter 1972: 44, ილუსტრაცია 9(a); Müller 1978: 20, 232, კატ. 15.

⁸¹ იხ. Dawkins 1929: 213, ილუსტრაცია 105; Hinks 1938: ილუსტრაცია 35c; Spartz 1962: 67-68, 71, 114, კატ. 82; Langdon 2010: 125, სურ. 5.

<i>DNP</i>	Hubert Cancik, Helmuth Schneider <i>et al.</i> (eds.). <i>Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike</i> . 1996-2003. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler.
<i>EAA</i>	Ranuccio Bianchi Bandinelli and Giovanni Becatti (a cura di). <i>Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale</i> . 7 vols. 1958-1966. Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana.
<i>FGtHist</i>	F. Jacoby (ed.). <i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> . 1923-1958. Berlin – Leiden; 1994-. Leiden.
<i>KIPauly</i>	K. Ziegler and W. Sontheimer (eds.). <i>Der kleine Pauly: Lexikon der Antike</i> . 5 vols. 1964-1975. Stuttgart – München: Alfred Druckenmüller Verlag.
<i>LIMC</i>	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i> . 8 vols. 1981-1999. Zurich – München.
<i>OCD</i> ⁴	Simon Hornblower, Antony Spawforth, and Esther Eidinow (eds.). <i>The Oxford Classical Dictionary</i> . 4 th edition. 2012. Oxford: Oxford University Press.
<i>POxy</i>	B. P. Grenfell, A. S. Hunt <i>et al.</i> (eds.). <i>The Oxyrynchus Papyri</i> . 1898-. London.
<i>RE</i>	G. Wissowa, W. Kroll <i>et al.</i> (eds.). <i>Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> . 1893-1980. Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

- Adamov, V. F. 1904. “Кэней в изображéниáх битвы кентавров с лапифами.” *Записки классическаго отдéленíа императорскаго русскаго археологическаго общества* 3, pp. 1-14 = Адамовъ, В. Ф. 1904. “Кэней въ изображéнiяхъ битвы Кентавровъ съ Лапифами.” *Записки классическаго отдéления Императорскаго русскаго археологическаго общества* 3, pp. 1-14.
- Adkins, A. W. H. 1982. “Values, Goals, and Emotions in the *Iliad*.” *Classical Philology* 77, pp. 292-326.
- Ahlberg-Cornell, Gudrun. 1992. *Myth and Epos in Early Greek Art. Representation and Interpretation*. Studies in Mediterranean Archaeology, vol. 100. Jonsered: Paul Åströms Förlag.
- Akkermans, Peter M. M. G. and Glenn M. Schwartz. 2003. *The Archaeology of Syria: from Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c. 16,000-300 BC)*. Cambridge World Archaeology Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- Akurgal, Ekrem. 1962. *L'arte degli ittiti*. Titolo originale: *Die Kunst der Hethiter*. Traduzione di Rosanna Mauri Mori. Firenze: G. C. Sansoni Editore.
- Akurgal, Ekrem. 1966. *Orient und Okzident: Die Geburt der griechischen Kunst*. Kunst der Welt, vol. 46: Ihre geschichtlichen, soziologischen und religiösen Grundlagen. Baden-Baden: Holle Verlag.
- Alden, Maureen. 2000. *Homer Beside Himself: Para-Narratives in the Iliad*. New York: Oxford University Press.
- Alkim, U. Bahadir. 1948-1949. “Les résultats archéologiques des fouilles de Karatepe.” *Revue hittite et asianique* 9, fascicule 50, pp. 1-29.
- Allen, Thomas W. and E. E. Sikes (eds.). 1904. *The Homeric Hymns*. London: Macmillan and Co.
- Arias, P. E. 1955. “Dalle necropoli di Spina. La tomba 136 di Valle Pega.” *Rivista dell'istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte* 4, pp. 95-178.
- Aruz, Joan, Sarah B. Graff, and Yelena Rakic (eds.). 2014. *Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- Ashmole, Bernard and Nicholas Yalouris. 1967. *Olympia: The Sculptures of the Temple of Zeus*. London: Phaidon Press.

- Aston, Emma. 2011. *Mixanthrôpoi: Animal-human hybrid deities in Greek religion*. Kernos Supplément, vol. 25. Liège: Centre International d'Étude de la Religion Grecque Antique.
- Austin, R. G. (ed.). 1977. *P. Vergili Maronis Aeneidos: Liber Sextus*. Oxford: Clarendon Press.
- Barnett, R. D. 1960. "Some Contacts between Greek and Oriental Religions." In *Éléments orientaux dans la religion grecque ancienne. Colloque de Strasbourg, 22-24 mai 1958*, Bibliothèque des Centres d'Études Supérieures Spécialisés. Travaux du Centre d'Études Supérieures Spécialisé d'Histoire des Religions de Strasbourg, pp. 143-153. Paris: Presses Universitaires de France.
- Barron, John P. 1972. "New Light on Old Walls: The Murals of the Theseion." *The Journal of Hellenic Studies* 92, pp. 20-45.
- Bastet, F. L. 1982. "Amphore à col." In *Hommes et Dieux de la Grèce antique. Europalia 82, Hellas-Grèce*, pp. 50-51. Bruxelles.
- Baur, Paul V. C. 1912. *Centaurs in Ancient Art: The Archaic Period*. Berlin: Karl Curtius.
- Beazley, J. D. 1939. "Two Swords, Two Shields." *Bulletin van de Vereeniging tot Bevordering der Kennis van de Antieke Beschaving* 14, pp. 4-14.
- Beazley, J. D. 1976. *Etruscan Vase Painting*. New York: Hacker Art Books.
- Bianchi Bandinelli, Ranuccio and Enrico Paribeni. 1976. *L'arte dell'antichità classica*. Vol. 1: *Grecia*. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- Bittel, Kurt. 1983. *Gli ittiti*. Vicino e Medio Oriente, vol. 6. Titolo originale: *Les Hittites*. Traduzione di Marcello Lenzini e Maria Luisa De Luigi Rotondi. Milano: Rizzoli Editore.
- Blinkenberg, Ch., and K. Friis Johansen. 1926. *Copenhagen, Musée National: Collection des Antiquités Classique*. Fasc. 2 of *Corpus Vasorum Antiquorum, Denmark 2*. Paris.
- Boardman, John. 1967. *Pre-Classical: From Crete to Archaic Greece*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Boardman, John. 1980. *The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade*. London: Thames and Hudson.
- Bossert, Helmuth Th. 1942. *Alt-Anatolien: Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen bis zum völligen Aufgehen in der griechischen Kultur*. Berlin: Ernst Wasmuth.
- Bossert, Helmuth Th. 1951. *Altsyrien: Kult und Handwerk in Cypern, Syrien, Palästina, Transjordanien und Arabien von den Anfängen bis zum völligen Aufgehen in der griechisch-römischen Kultur*. Unter Miterbeit von Rudolf Naumann. Die Ältesten Kulturen des Mittelmeerkreises, 3. Tübingen: Verlag Ernst Wasmuth.
- Boucher, Henri. 1922. "Kaineus et les Centaures. (Kélébé de la collection Saint-Ferriol)." *Revue archéologique* 16, pp. 111-118.
- Boyd, Harriet A. 1901. "Excavations at Kavousi, Crete, in 1900." *American Journal of Archaeology* 5, pp. 125-157.
- Breitenstein, Niels. 1957. *Graeske Vaser*. Copenhagen: Gyldendal.
- Bremmer, Jan N. 2015. "A Transsexual in Archaic Greece: The Case of Kaineus." In *Bodies in Transition: Dissolving the Boundaries of Embodied Knowledge*, edited by D. Boschung, A. Shapiro, and F. Wascheck, pp. 265-286. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Brize, Philip. 1985. "Samos und Stesichoros. Zu einem früarchaischen Bronzeblech." *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 100, pp. 53-90.
- Brommer, Frank. 1973. *Vasenlisten zur griechischen Heldensage*. 3rd edition. Marburg: N. G. Elwert Verlag.
- Brommer, Frank. 1979. *Die Parthenon-Skulpturen: Metopen, Fries, Giebel, Kultbild*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Brommer, Frank. 1982. *Theseus: Die Taten des griechischen Helden in der antiken Kunst und Literatur*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Broneer, Oscar. 1959. "Excavations at Isthmia: Fourth Campaign, 1957-1958." *Hesperia* 28, pp. 298-343.
- Burkert, Walter. 1984. *Die orientalisierende Epoche in der griechischen Religion und Literatur*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Cairns, Douglas L. (ed.). 2001. *Oxford Readings in Homer's Iliad*. New York: Oxford University Press.
- Cannatà Fera, Maria (ed.). 1990. *Pindarus. Threnorum fragmenta*. Roma: Edizioni dell'Ateneo.
- Cantiene, Rato. 1942. *Die Nestorerzählung im XI. Gesang der Ilias*. Zürich: City-Druck AG.
- Carter, John. 1972. "The Beginning of Narrative Art in the Greek Geometric Period." *The Annual of the British School at Athens* 67, pp. 25-58.
- Caskey, L. D. and J. D. Beazley. 1931-1963. *Attic Vase Paintings in the Museum of Fine Arts, Boston*. 3 vols. London and Meriden (Connecticut): Oxford University Press and the Meriden Gravure Company.
- Charbonnet, André. 1986. "Le dieu aux lions d'Érétrie." *Annali dell'Istituto Universitario Orientale, Sezione di Archeologia e Storia Antica* 8, pp. 117-156.
- Chittenden, Jacqueline. 1947. "The Master of Animals." *Hesperia* 16, pp. 89-114.
- Cline, Eric H. 1995. "Egyptian and Near Eastern Imports at Late Bronze Age Mycenae." In *Egypt, the Aegean and the Levant: Interconnections in the Second Millennium BC*, edited by W. Vivian Davies and Louise Schofield, pp. 91-115. London: British Museum Press.
- Cohen, Beth. 1983. "Paragone: Sculpture versus Painting, Kaineus and the Kleophrades Painter." In *Ancient Greek Art and Iconography*, edited by Warren G. Moon, pp. 171-192. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Coldstream, J. N. 1977. *Geometric Greece*. London: Ernest Benn Limited.
- Collins, Leslie. 1988. *Studies in Characterization in the Iliad*. Beiträge zur klassischen Philologie 189. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- Crielaard, Jan Paul. 2002. "Past or Present? Epic Poetry, Aristocratic Self-representation and the Concept of Time in the Eighth and Seventh Centuries BC." In *Omero tremila anni dopo. Atti del congresso di Genova, 6-8 luglio 2000*, edited by Franco Montanari in collaboration with Paola Ascheri, pp. 239-296. Roma: Edizioni di storia e letteratura.
- Crowley, Janice L. 1989. *The Aegean and the East: an Investigation into the Transference of Artistic Motifs between the Aegean, Egypt, and the Near East in the Bronze Age*. Studies in Mediterranean Archaeology and Literature, Pocket-book 51. Jonsered: Paul Åströms Förlag.
- Cultraro, Massimo. 2006. *I micenei: archeologia, storia, società dei greci prima di Omero*. Roma: Carocci Editore.
- Currey, Tam, Jane Sweeney, and Yannis Tzedakis (editors of the catalogue). 1987. *The Human Figure in Early Greek Art* (Exhibition). Athens: Greek Ministry of Culture / Washington: National Gallery of Art.
- D'Angour, Armand. 2011. *The Greeks and the New: Novelty in Ancient Greek Imagination and Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davison, J. A. 1955. "Peisistratus and Homer." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 86, pp. 1-21.
- Dawkins, R. M. (ed.). 1929. *The Sanctuary of Artemis Orthia at Sparta*. The Society for the Promotion of Hellenic Studies; Supplementary Paper no. 5. London: Macmillan and Co.
- Decourt, Jean-Claude. 1998. "Caïnis-Caïneus et l'occupation humaine de la plaine orientale de Thessalie." *Revue des Études Grecques* 111, pp. 1-41.
- Delcourt, Marie. 1953. "La légende de Kaineus." *Revue de l'histoire des religions* 144, pp. 129-150.
- Dohrn, T. 1938. "Die etruskischen scharzfigurigen Vasen." *Studi Etruschi* 12, pp. 279-290.

- Dominguez, A. J. 2007. "Mobilità umana, circolazione di risorse e contatti di culture nel Mediterraneo arcaico." In *Storia d'Europa e del Mediterraneo: Il mondo antico; II. La Grecia*, vol. 3, *Grecia e Mediterraneo dall'VIII sec. a.C. all'età delle guerre persiane*, ed. M. Giangiulio, 131-175. Rome.
- Donlan, Walter. 1982. "Reciprocities in Homer." *The Classical World* 75, pp. 137-175.
- Dunbabin, T. J. 1957. *The Greeks and their Eastern Neighbours: Studies in the Relations between Greece and the Countries of the Near East in the Eighth and Seventh Centuries BC*. London: The Society for the Promotion of Hellenic Studies.
- Faulkner, Andrew (ed.). 2008. *The Homeric Hymn to Aphrodite: Introduction, Text, and Commentary*. New York: Oxford University Press.
- Fink, Josef. 1952. "Zur Bärtigkeit der Griechischen Götter und Helden in Archaischer Zeit." *Hermes* 80, pp. 110-114.
- Finkelberg, Margalit. (ed.). 2011. *The Homeric Encyclopedia*. 3 vols. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Fittschen, Klaus. 1969. *Untersuchungen zum Beginn der Sagenarstellungen bei den Griechen*. Berlin: Verlag Bruno Hessling.
- Forbes Irving, P. M. C. 1990. *Metamorphosis in Greek Myths*. Oxford Classical Monographs. Oxford: Clarendon Press.
- Fowler, Robert L. 2013. *Early Greek Mythography*. 2 vols. Oxford: Oxford University Press.
- Frankfort, Henri. 1954. *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. The Pelican History of Arts, Z 7. London: Penguin Books.
- Gantz, Timothy Nolan. 1996. *Early Greek Myth: A Guide to Literary and Artistic Sources*. 2 vols. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Genge, Heinz. 1979. *Nordsyrisch-südanatolische Reliefs: Eine archäologisch-historische Untersuchung, Datierung und Bestimmung*. 2 vols. København: Munksgaard.
- Gilibert, Alessandra. 2011. *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Performance: The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millennium BCE*. Topoi: Berlin Studies of the Ancient World, vol. 2. Berlin: De Gruyter.
- Giordano, Manuela (a cura di). 2010. *Omero. Iliade. Libro I. La peste – L'ira*. Introduzione e commento. Traduzione di Giovanni Cerri. Roma: Carocci Editore.
- Grenfell, Bernard P. and Arthur S. Hunt (eds.). 1919. *The Oxyrhynchus Papyri*. Part 13. London: Oxford University Press.
- Gunter, Ann Clyburn. 2009. *Greek Art and the Orient*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guralnick, Eleanor. 2004. "A Group of Near Eastern Bronzes from Olympia." *American Journal of Archaeology* 108, pp. 187-222.
- Hampe, Roland. 1939. "Neue Funde aus Olympia." *Die Antike* 15, pp. 19-50.
- Hampe, Roland and Ulf Jantzen. 1937. "Die Grabung im Frühjahr 1937." In *Bericht über die Ausgrabungen in Olympia*, vol. 1, pp. 25-97. Berlin: Walter de Gruyter.
- Hampe, Roland and Erika Simon. 1980. *Tausend Jahre Frügriechische Kunst*. Munich: Hirmer Verlag.
- Harnecker, Joachim. 1991. *Oltos: Untersuchungen zu Themenwahl und Stil eines frührotfigurigen Schalenmalers*. Europäische Hochschulschriften, Reihe 38, vol. 18. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.
- Helm, Peyton Randolph. 1980. "Greeks" in the Neo-Assyrian Levant and "Assyria" in Early Greek Writers. PhD dissertation, University of Pennsylvania.
- Herrmann, Hans-Volkmar and Alfred Mallwitz (eds.). 1980. *Die Funde aus Olympia: Ergebnisse hundertjähriger Ausgrabungstätigkeit*. Athen: Deutsches Archäologisches Institut.
- Herter, Hans. 1936. "Theseus der Jonier." *Rheinisches Museum für Philologie* 85, pp. 177-191, 193-239.

- Herter, Hans. 1973. "Theseus." In *RE*, suppl. XIII, pp. 1045-1238.
- Heubeck, A., S. West, A. Hoekstra, J. B. Hainsworth, J. Russo, and M. Fernández-Galiano. 1988-1992. *A Commentary on Homer's Odyssey*. 3 vols. Oxford: Clarendon Press.
- Hinks, Roger. 1938. "The Master of Animals." *Journal of the Warburg Institute* 1, pp. 263-265.
- Hogan, James C. 1981. "Eris in Homer." *Grazer Beiträge* 10, pp. 21-58.
- Hogarth, David George. 1908. *Excavations at Ephesus: The Archaic Artemisia*. London: Trustees of the British Museum.
- Hogarth, D. G., C. L. Woolley, and R. D. Barnett. 1914-1952. *Carchemish: Report on the Excavations at Djerabis on Behalf of the British Museum*. 3 vols. London: The Trustees of the British Museum.
- Holwerda, J. H. 1905. *Catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden: Afdeling Griekenland en Italië. 1^e deel, Vaatwerk*. Leiden: E. J. Brill.
- Hooker, J. T. 1976. *Mycenaean Greece. States and Cities of Ancient Greece*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Jacobsthal, Paul. 1951. "The Date of the Ephesian Foundation-Deposit." *The Journal of Hellenic Studies* 71, pp. 85-95.
- Jahn, Otto. 1854. *Beschreibung der Vasensammlung König Ludwigs in der Pinakothek zu München*. Munich: Jos. Lindauer'sche Buchhandlung.
- Janssen, Leonhard Johannes Friedrich. 1843. *De grieksche, romeinsche en etrusische Monumenten van het Museum van Oudheden te Leyden*. Leiden: H. W. Hazenberg en Comp.
- Jantzen, Ulf. 1972. *Ägyptische und orientalische Bronzen aus dem Heraion von Samos*. Samos, vol. 8. Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Kakridis, Johannes Th. 1930. "Die Niobesage bei Homer: Zur Geschichte des griechischen *Paravdeigma*." *Rheinisches Museum für Philologie* 79, pp. 113-122.
- Kakridis, John Theoph. 1947. "Caeneus." *The Classical Review* 61, pp. 77-80.
- Kakridis, Johannes Th. 1949. *Homeric Researches*. Lund: C. W. K. Gleerup.
- Kaldellis, Anthony. 2009. *Hellenism in Byzantium: The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kantor, Helene J. 1962. "A Bronze Plaque with Relief Decoration from Tell Tainat." *Journal of Near Eastern Studies* 21, pp. 93-117.
- Kelder, Jorrit M. 2008. "A Great King at Mycenae. An Argument for the *wanax* as Great King and the *lawagetes* as Vassal Ruler." *Palamedes* 3, pp. 49-74.
- Keller, Daniel. 1997. "Die aramäische und neuassyrische Besiedlung des Tell HqveS wertili und h-saläf (10.-7. Jh. v. Chr.)." *Kölner Jahrbuch* 30, pp. 34-44.
- Kirk, G. S. 1974. *The Nature of Greek Myths*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Kirk, G. S. (general editor). 1985-1993. *The Iliad: A Commentary*. 6 vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- Клейн, Л. С. 1998. *Анатомия «Илиады»*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета. (i.e. Kleyn, L. S. 1998. *Anatomy of the "Iliad"* [in Russian language]. Saint Petersburg: Saint Petersburg University Press.)
- Kousser, Rachel. 2004. Review of *The Centaur's Smile: The Human Animal in Early Greek Art*, by Michael J. Padgett (ed.). *Bryn Mawr Classical Review*. <http://bmcr.brynmawr.edu/2004/2004-03-06.html>.
- Kübler, Karl. 1970. *Die Nekropole des späten 8. bis frühen 6. Jahrhunderts. Teil 2. Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen*. Vol. 6. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Kunze, Emil. 1948. *Neue Meisterwerke griechischer Kunst aus Olympia*. Munich: Filser-Verlag.

- Kunze, Emil. 1950. *Archaische Schildbänder: Ein Beitrag zur frühgriechischen Bildgeschichte und Sagenüberlieferung*. Olympische Forschungen, Band II. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- La Roche, P. 1860. "Homerische analysen." *Philologus* 16, pp. 41-51.
- Lambert, Wilfred G. 1987. "Gilgamesh in Literature and Art: The Second and First Millennia." In *Monsters and Demons in the Ancient and Medieval Worlds: Papers Presented in Honor of Edith Porada*, edited by Ann E. Farkas, Prudence O. Harper and Evelyn B. Harrison, pp. 37-52. Mainz am Rhine: Verlag Philipp von Zabern.
- Lambrou-Phillipson, C. 1990. *Hellenorientalia: The Near Eastern Presence in the Bronze Age Aegean, ca. 3000-1100 B.C.* Studies in Mediterranean Archaeology, Pocket-book 95. Göteborg: Paul Åströms Förlag.
- Lang, Mabel L. 1983. "Reverberation and Mythology in the *Iliad*." In *Approaches to Homer*, edited by Carl A. Rubino and Cynthia W. Shelmerdine, pp. 140-164. Austin Texas: University of Texas Press.
- Langdon, Susan. 2010. "Where the Wild Things Were: The Greek Master of Animals in Ecological Perspective." In *The Master of Animals in Old World Iconography*, edited by Derek B. Counts and Bettina Arnold, *Archaeolingua* 24, pp. 119-134. Budapest: Archaeolingua Alapítvány.
- Langlotz, Ernst. 1942. "Die Bedeutung der neuen Funde in Olympia." In *Das Neue Bild der Antike*, vol. 1, edited by Helmut Berve, pp. 153-171. Leipzig: Koehler & Amelang.
- Latacz, Joachim (herausgegeben von). 2000-. *Hommers Ilias. Gesamtkommentar*. Prolegomena and 8 vols. Munich and Leipzig: K. G. Saur Verlag.
- Laufer, Erich. 1985 (a). *Kaineus: Studien zur Ikonographie*. *Rivista di archeologia*, Supplementi 1. Rome: Giorgio Bretschneider Editore.
- Laufer, Erich. 1985 (b). "Zum Kaineusblech von Olympia." *Kunsthistorisches Jahrbuch Graz* 21, pp. 173-177.
- Leaf, Walter (ed.). 1900. *The Iliad*. Vol. 1. New York: Macmillan and Co.
- Lloyd, Seton. 1956. *Early Anatolia: The Archaeology of Asia Minor before the Greeks*. Penguin Books, A 354. London and Tonbridge: Whitefriars Press Ltd.
- Lloyd, Seton. 1961. *Die Kunst des Alten Orients*. Die Originalausgabe erschien unter dem Titel *Art of the Ancient Near East*. Übersetzt von Ursula Heilmann. Munich – Zürich: Droemersch Verlaganstalt.
- Loeschcke, Georg. 1890. "Bildliche Tradition." In *Bonner Studien: Aufsätze aus der Altertumswissenschaft*. Reinhard Kekulé, zur Erinnerung an seine Lehrthätigkeit in Bonn gewidmet von seinen Schülern, pp. 248-260. Berlin: W. Spemann.
- Louden, Bruce. 2006. *The Iliad: Structure, Myth, and Meaning*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Lowenstam, Steven. 1993. *The Scepter and the Spear: Studies on Forms of Repetition in the Homeric Poems*. Greek Studies: Interdisciplinary Approaches. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Luke, Joanna. 2003. *Ports of Trade, Al Mina and Geometric Greek Pottery in the Levant*. BAR International Series 1100. Oxford: Archaeopress.
- Mackenzie, Mary Margaret. 1978. "The Tears of Chryses: Relation in the *Iliad*." *Philosophy and Literature* 2, pp. 3-22.
- Macleod, C. W. (ed.). 1982. *Iliad, Book XXIV*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mallwitz, Alfred. 1972. *Olympia und seine Bauten*. Munich: Prestel-Verlag.
- Marinatos, Spyridon. 1971. "Kaineus (Caeneus): a further link between the Mycenaean and the Greek worlds." In *The European Community in Later Prehistory: Studies in Honour of C. F.*

- C. Hawkes, edited by John Boardman, M. A. Brown and T. G. E. Powell, pp. 53-56. London: Routledge & Kegan Paul.
- Martelli, Marina (a cura di). 1987. *La ceramica degli etruschi: la pittura vascolare*. Novara: Istituto Geografico De Agostini.
- Martin, Richard P. 1989. *The Language of Heroes: Speech and Performance in the Iliad*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Martin, Roland. 1984. *La grecia e il mondo greco*. 2 vols. Traduzione di Donatella Taverna. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- Matz, Friedrich. 1950. *Geschichte der griechischen Kunst*. Vol. 1. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Meyer, Eduard. 1892. "Homerische Parerga." *Hermes* 27, pp. 363-380.
- Morrison, James V. 1992. *Homeric Misdirection: False Predictions in the Iliad*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Moscato, Sabatino. 1989. *Le civiltà periferiche del Vicino Oriente: Mondo antico e mondo siriano*. Con la collaborazione di Anna Maria Bisi. Storia Universale dell'Arte, sezione prima: Le civiltà antiche e primitive. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese.
- Mülder, Dietrich. 1910. *Die Ilias und ihre Quellen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Müller, Pierre. 1978. *Löwen und Mischwesen in der archaischen griechischen Kunst: Eine Untersuchung über ihre Bedeutung*. Zürich: Juris.
- Muth, Susanne. 2008. *Gewalt im Bild: Das Phänomen der medialen Gewalt im Athen des 6. und 5. Jahrhunderts v. Chr.* Image & Context, vol. 1. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Mylonas, George E. 1966. *Mycenae and the Mycenaean Age*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Neutsch, Bernhard. 1952. *Studien zur vortanagräisch-attischen Koroplastik*. Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 17. Ergänzungsheft. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Niemeier, Wolf-Dietrich. 2001. "Archaic Greeks in the Orient: Textual and Archaeological Evidence." *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 322, pp. 11-32.
- Niese, Benedictus. 1882. *Die Entwicklung der homerischen Poesie*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Nougayrol, Jean. 1953. "Une nouvelle « mise à mort de Humbaba »." *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale* 47, p. 34.
- Oehler, Robert. 1925. *Mythologische Exempla in der älteren griechischen Dichtung*. Aarau: H. R. Sauerländer & Co.
- Oelschig, Hermannus. 1911. *De Centauromachiae in arte graeca figuris*. Halis Saxonum: Typis Wischani et Burkhardti.
- Opitz, Dietrich. 1928-1929. "Der Tod des Humbaba." *Archiv für Orientforschung* 5, pp. 207-213.
- Ornan, Tallay. 2010. "Humbaba, the Bull of Heaven and the Contribution of Images to the Reconstruction of the Gilgamesh Epic." In *Gilgamesh: Iconographie eines Helden = Gilgamesh: Epic and Iconography*, edited by Hans Ulrich Steymans, pp. 229-260. Fribourg: Academic Press; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Orthmann, Winfried. 1971. *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, vol. 8. Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Otčet imperatorskoj arheologičeskoj komissii za 1913-1915 gody. 1918. Petrograd: Devâtaâ gosudarstvennaâ tipografiâ = Отчёт Императорской Археологической Комиссии за 1913-1915 годы. 1918. Петроград: Девятая Государственная Типография.
- Padgett, J. Michael (ed.). 2003. *The Centaur's Smile: The Human Animal in Early Greek Art*. Princeton, New Jersey: Princeton University Art Museum.

- Palaima, Thomas G. 1995. "The Nature of the Mycenaean *Wanax*: Non-Indo-European Origins and Priestly Functions." In *The Role of the Ruler in the Prehistoric Aegean*, edited by Paul Rehak. *Aegaeum* 11, pp. 119-139.
- Papaoiannou, Sophia. 2007. *Redesigning Achilles: 'Recycling' the Epic Cycle in the 'Little Iliad': (Ovid, Metamorphoses 12.1-13.622)*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Pharmakowsky, B. 1914. "Archäologische Funde im Jahre 1913. Rußland." *Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts* 29, cols. 205-292.
- Popham, Mervyn. 1994. "Precolonization: early Greek contact with the East." In *The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman*, Oxford University Committee for Archaeology, Monograph 40, edited by Gocha R. Tsetskhladze and Franco De Angelis, pp. 11-34. Oxford: Oxford University Committee for Archaeology.
- Popham, Mervyn and Irene Lemos. 1992. Review of *The Pendant Semi-Circle Skyphos: A Study of its Development and Chronology and an Examination of it as Evidence for Euboean Activity at Al Mina*, by Rosalinde Kearsley. *Gnomon* 64, pp. 152-155.
- Porada, Edith. 1944-1945. "Seal Impressions of Nuzi." *Annual of the American Schools of Oriental Research* 24, pp. 1-138.
- Prent, Mieke. 2005. *Cretan Sanctuaries and Cults: Continuity and Change from Late Minoan IIIc to the Archaic Period*. Religions in the Graeco-Roman World, vol. 154. Leiden: Brill.
- Pulley, Simon. 2000. *Homer: Iliad, Book One*. Oxford: Oxford University Press.
- Reinach, Salomon. 1899-1900. *Répertoire des vases peints grecs et étrusques*. 2 vols. Paris: Ernest Leroux Éditeur.
- Reinhardt, Karl. 1961. *Die Ilias und ihr Dichter*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Richter, Gisela Marie Augusta. 1949. *Archaic Greek Art against Its Historical Background*. New York: Oxford University Press.
- Riemschneider, Margarete. 1954. *Die Welt der Hethiter*. Stuttgart: Gustav Kilpper Verlag.
- Robert, Carl. 1920-1926. *Die griechische Heldensage*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung. (= Vol. 2 of Preller, Ludwig. 1894-1926. *Griechische Mythologie*. 4th edition. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung).
- Robertson, Martin. 1952. "The Hero with Two Swords." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 15, pp. 99-100.
- Robertson, Martin. 1965. "The Hero with Two Swords: A Postscript." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 28, pp. 316-317.
- Rolley, Claude. 1967. *Griechische Kleinkunst. Die Bronzen*. Monumenta Graeca et Romana, vol. 5, fascicule 1. Leiden: Brill.
- Ross, Ludwig. 1855-1861. *Archäologische Aufsätze*. 2 vols. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner.
- Roulez, J. 1854. *Choix de vases peints du Musée d'antiquités de Leide*. Ghent: I. S. van Dooselaere.
- Russo, Carlo Ferdinando (a cura di). 1965. *Hesiodi Scutum*. Firenze: La Nuova Italia.
- Schachermeyr, Fritz. 1986. *Mykene und das Hethiterreich*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Schäfer, Heinrich and Walter Andrae. 1925. *Die Kunst des Alten Orients*. Propyläen Kunstgeschichte, 2. Berlin: Im Propyläen-Verlag.
- Schauenburg, Konrad. 1961. "Vasen." In *Antike Kunstwerke, aus Sammlung Prof. B. Meißner und anderem Besitz*, Auktion III, Samstag, 29. April 1961, Luzern. Luzern: Ars Antiqua AG. pp.
- Schauenburg, Konrad. 1962. "Eine neue Sianaschale." *Archäologischer Anzeiger* 77, cols. 745-776.
- Schefold, Karl. 1946. "Kleisthenes." *Museum Helveticum* 3, pp. 59-93.
- Schefold, Karl. 1964. *Frühgriechische Sagenbilder*. Munich: Hirmer Verlag.

- Schefold, Karl. 1978. *Götter- und Heldensagen der Griechen in der spätarchaischen Kunst*. Unter Mitarbeit von Luca Giuliani. Munich: Hirmer Verlag.
- Scheibler, Ingeborg. 1960. *Die Symmetrische Bildform in der frühgriechischen Flächenkunst*. Kallmünz: Verlag Michael Lassleben.
- Schiffler, Birgitt. 1976. *Die Typologie des Kentauren in der antiken Kunst: vom 10. bis zum Ende des 4. Jhs. v. Chr.* Archäologische Studien 4. Bern: Herbert Lang, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schmidt, Eduard. 1909. "Der Knielauf und die Darstellung des Laufens und Fliegens in der älteren Griechischen Kunst." In *Münchener archäologische Studien. Dem Andenken Adolf Furtwänglers gewidmet*, pp. 249-397. Munich: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Schmidt-Dounas, Barbara. 1985. "Bemerkungen zu Kaineus." *Istanbuler Mitteilungen* 35, pp. 5-12.
- Schmitt, Rüdiger. 1967. *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Schuchhardt, Walter-Herwig. 1940. *Die Kunst der Griechen*. Berlin: Rembrandt Verlag.
- Segal, Charles. 1971. "Nestor and the Honor of Achilles (*Iliad* 1. 247-84)." *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 13, pp. 90-105.
- Shipley, Graham. 1987. *A History of Samos, 800-188 BC*. Oxford: Clarendon Press.
- Snodgrass, A. M. 1994. "The Growth and Standing of the Early Western Colonies." In *The Archaeology of Greek Colonisation: Essays dedicated to Sir John Boardman*, Oxford University Committee for Archaeology, Monograph 40, edited by Gocha R. Tsetskhladze and Franco De Angelis, pp. 1-10. Oxford: Oxford University Committee for Archaeology.
- Spartz, Edith. 1962. *Das Wappen des Herrn und der Herrin der Tiere in der minoisch-mykenischen und frühgriechischen Kunst*. Munich: Dissertations-Druckerei Charlotte Schön.
- Spivey, Nigel Jonathan and Tom Rasmussen. 1986. "Dioniso e i pirati nel Toledo Museum of Art." *Prospettiva* 44, pp. 2-8.
- Strøm, Ingrid. 1992. "Evidence from the Sanctuaries." In *Greece between East and West: 10th-8th Centuries B.C.*, edited by Günster Kopcke and Isabelle Tokumaru, pp. 46-60. Mainz am Rhein: Phillip von Zabern.
- Tamvaki, Angela. 1974. "The Seals and Sealings from the Citadel House Area: A Study in Mycenaean Glyptic and Iconography." *The Annual of the British School at Athens* 69, pp. 259-293.
- Taplin, Oliver. 1990. "Agamemnon's Role in the *Iliad*." In *Characterization and Individuality in Greek Literature*, edited by Christopher Pelling, pp. 60-82. Oxford: Clarendon Press.
- Taplin, Oliver. 1992. *Homeric Soundings: The Shaping of the Iliad*. Oxford: Clarendon Press.
- Thompson, Homer A. 1962. "The Sculptural Adornment of the Hephaisteion." *American Journal of Archaeology* 66, pp. 339-347.
- van der Valk, Marchinus. 1953. "A Defence of Some Suspected Passages in the *Scutum Hesiodi*." *Mnemosyne* 4, pp. 265-282.
- van der Valk, Marchinus. 1963-1964. *Researches on the Text and Scholia of the Iliad*. 2 vols. Leiden: Brill.
- van Wijngaarden, Gert Jan. 2002. *Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy (ca. 1600-1200 BC)*. Amsterdam Archaeological Studies. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vente publique 11*. 23-24 janvier 1953. Monnaies et médailles S.A. Bâle.
- Vieyra, Maurice. 1955. *Hittite Art: 2300-750 B.C.* London: Alec Tiranti Ltd.

- von der Mühl, Peter. 1952. *Kritisches Hypomnema zur Ilias*. Basel: Verlag Friedrich Reinhardt AG.
- von Oppenheim, Max Freiherr. 1933. *Tell Halaf: A New Culture in Oldest Mesopotamia*. Original title: *Der Tell Halaf: eine neue Kultur im ältesten Mesopotamien*. Translated by Gerald Wheeler. London – New York: G. P. Putnam's Sons.
- von Oppenheim, Max Freiherr. 1943-1962. *Tell Halaf*. 4 vols. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Walker, Henry J. 1995. "The Early Development of the Theseus Myth." *Rheinisches Museum für Philologie* 138, pp. 1-33.
- Wegner, Max. 1955. *Meisterwerke der Griechen*. Basel: Holbein-Verlag.
- West, M. L. (ed.). 1966. *Hesiod. Theogony*. Oxford: Clarendon Press.
- West, M. L. 1997. *The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Oxford: Clarendon Press.
- West, M. L. 2001. *Studies in the Text and Transmission of the Iliad*. Munich and Leipzig: K. G. Saur Verlag.
- West, M. L. 2011. *The Making of the Iliad: Disquisition and Analytical Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von. 1884. *Homerische Untersuchungen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Willcock, M. M. 1964. "Mythological Paradeigma in the *Iliad*." *The Classical Quarterly* 14, pp. 141-154 (revised in Cairns 2001: 435-455).
- Willems, R. F. 1977. *The Civilization of Ancient Crete*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Wilson, Donna F. 2002. *Ransom, Revenge, and Heroic Identity in the Iliad*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winter, Irene J. 2010. *On Art in the Ancient Near East*. Vol. 1: *Of the First Millennium B.C.E.* Leiden: Brill.
- Woodford, Susan. 1974. "More Light on Old Walls: The Theseus of the Centauromachy in the Theseion." *The Journal of Hellenic Studies* 94, pp. 158-165.
- Yalouris, A. 1972. "Outis me tyfloi blefaron." *Arkhaiologiki Ephemeris* 111, pp. 127-132 = Γιοιούρη, Ά. 1972. "Οὐτίς με τυφλοῖ βλέφαρον." *Αρχαιολογική Εφημερίς* 111, pp. 127-132.
- Ziogas, Ioannis. 2013. *Ovid and Hesiod: The Metamorphosis of the Catalogue of Women*. New York: Cambridge University Press.

სურათი 1: ბრინჯაოს რელიეფი ოლიმპიიდან, ca. ძვ. წ. 630 წ.
ოლიმპია, არქეოლოგიური მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი BE 11a.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. "A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia."
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 33, სურ. 1.

სურათი 2: შავფიგურული ჰიდრია, ca. ძვ. წ. 530 წ.
ბონი, ხელოვნების მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი V 2674.
ფოტო: Laufer 1985 (a): ილუსტრაცია 5: სურ. 10.

სურათი 3: ბაზალტის რელიეფი კარატეპედან, ca. ძვ. წ. 700 წ. *In situ*.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. "A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia."
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 41, სურ. 2.

სურათი 4: ბაზალტის რელიეფი სალამიდან, ადრეული ძვ. წ. მე-9 ს.
სტამბოლი, ანტიკური აღმოსავლეთის მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 7768.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. "A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia."
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 42, სურ. 3.

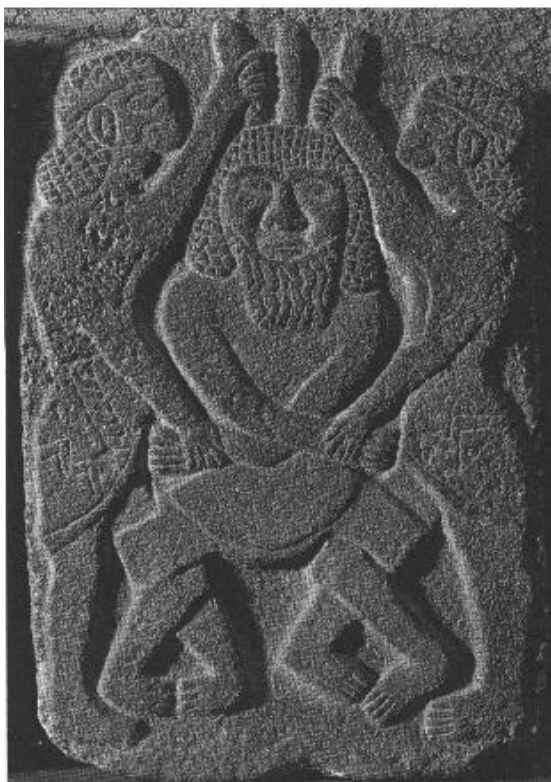

სურათი 5: ბაზალტის რელიეფი ქარხემიშიდან, ადრეული ძვ. წ. მე-9 ს.
ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 69a+b+c.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. "A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia."
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 43, სურ. 4.

სურათი 6: კირქვის რელიეფი ქარხემიშიდან, ადრეული ძვ. წ. მე-10 ს.
ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 77.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. "A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia."
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 45, სურ. 5.

სურათი 7: ბაზალტის რელიეფი თელ ჰალაფიდან, ძვ. წ. მეცხრე-მეათე სს.
ბალტიმორი, უოლტერსის ხელოვნების მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 21.18.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. “A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia.”
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 46, სურ. 6.

სურათი 8: ბაზალტის რელიეფი ქარხემიშიდან, ca. ძვ. წ. 915 – 885 წწ.
ანკარა, ანატოლიურ ცივილიზაციათა მუზეუმი, ინვენტარის ნომერი 9666.
ფოტო: Shamugia, N. 2017. “A bronze relief with Caeneus and Centaurs from Olympia.”
Harvard Studies in Classical Philology, 109, 31-61, გვ. 48, სურ. 7.